

ONTWERP OMGEVINGSVISIE

In werkenber Fryslân, klear foar de takomst

Deel 1

Visie

Leeswijzer Omgevingsvisie

De totale provinciale Omgevingsvisie bestaat uit vijf delen:

- A. Visie (inhoudelijk en sturingsfilosofie)
- B. Thematische Verdieping
- C. Gebiedsgerichte Verdieping
- D. Kaartenboek
- E. Bijlagen

Het deel Visie schetst het hoofddoel waar we voor gaan, de uitdagingen waar we voor staan, de ambities die we hebben en hoe we daar invulling en sturing aan willen geven. Dit afgeronde deel geeft op hoofdlijnen de inhoud weer. Het deel Visie sluit af met de sturingsfilosofie en benoemt provinciale rollen en taken, de gewenste samenwerking en het instrumentarium dat ingezet kan worden bij de uitvoering van plannen.

In het deel Thematische Verdieping gaan we – aan de hand van thema's - nader in op de in de Visie aangegeven ambities/bewegingen. Binnen de thema's worden uitgangssituaties, opgaven, doelen en oplossingsrichtingen beschreven. Ook geven we aan waar er raakvlakken liggen met andere thema's. We kijken en zoeken binnen de fysieke leefomgeving immers naar integrale oplossingen.

In het deel Gebiedsgerichte Verdieping beschrijven we hoe de bewegingen, doelen en thema's uitwerken in acht Friese regio's en in zeven zogenaamde uitnodigingszones.

De ondersteunende kaartbeelden en bijlagen vormen de overige delen.

Voor u ligt het deel Visie.

Leeswijzer deel Visie

In dit deel Visie schetsen we in het eerste hoofdstuk het hoofddoel waar we voor gaan: brede welvaart en Fries geluk voor iedereen. In hoofdstuk 2 gaan we in op de opgaven en uitdagingen waar we zowel (inter)nationaal als provinciaal voor staan. In het derde hoofdstuk schetsen we onze ambities in de vorm van vier bewegingen, om vervolgens in het vierde en vijfde hoofdstuk aan te geven hoe we gaan werken. Tot slot gaan we in hoofdstuk 6 kort in op de participatie en de in het verlengde van deze Omgevingsvisie liggende Omgevingseffectrapportage (OER).

Dit deel Visie is een afgerond geheel dat op hoofdlijnen de inhoud van de complete Omgevingsvisie weergeeft.

Inhoudsopgave – Visie

Inleiding	5
H1. Een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst	7
H2. Context en opgaven	15
2.1 Fryslân in groter verband	15
2.2 De Friese opgaven.....	18
H3. Bewegingen.....	22
3.1 Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit	22
3.2 Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân.....	26
3.3 Naar vitale steden en dorpen in een verbonden Fryslân	31
3.4 Naar een fossielvrije en circulaire samenleving.....	35
H4. Sturing: samenwerken in de geest van de Omgevingswet	38
4.1 Samenwerken aan onze opgaven en brede welvaart	38
4.2 Onze rollen.....	40
4.3 Provinciale belangen.....	48
4.4 Ruimtelijke principes	49
4.5 Wegen van belangen	50
4.6 Specifieke sturingsconcepten	51
H5. Van Omgevingsvisie naar uitvoering.....	54
5.1 Doorwerking	54
5.2 Samenwerken aan Omgevingsprogramma's.....	55
5.3 Monitoring en evaluatie: bijsturen waar nodig	58
H6. Het voorgaande samengevat in één afbeelding.....	59
H7. Participatie.....	60
H8. Omgevingseffectrapportage	61

Inleiding

Fryslân is in beweging. Het bruist en borrelt er, de dingen gebeuren er met energie, enthousiasme en elan. Dat spreekt onder meer uit de zelfbewuste manier waarop Fryslân zich profileert als provincie waar het goed wonen, werken, studeren en leven is. Als provincie ook met unieke kenmerken en een bijzondere eigen identiteit. Bovendien een ondernemende provincie waar organisaties en inwoners samen veel weten te bereiken. Kortom, een provincie die vanuit het verleden zelfbewust en slagvaardig naar het heden en de toekomst kijkt. Dat is ook nodig, gezien de grote actuele vraagstukken en opgaven in de fysieke leefomgeving: de gedeelde ruimte waarin de inwoners van Fryslân samenleven.

In deze nieuwe Omgevingsvisie bieden we een inspirerend en uitnodigend perspectief op de toekomst van deze gedeelde ruimte. Met aandacht voor water, bodem, natuur, landschap, landbouw, bedrijvigheid, milieu, energie, mobiliteit, wonen, werken en recreëren. Centraal staan de urgente opgaven die in die ruimte op de juiste plek een passende uitwerking moeten krijgen, zodat we ook in de toekomst in een mooi, gezond en leefbaar Fryslân kunnen leven.

De visie is geen eindbeeld maar biedt een perspectief voor de gewenste ontwikkeling van de Friese leefomgeving op de lange termijn; van nu, tot straks (2035), naar later (2050 en verder). Een perspectief waarin Fryslân bij alle noodzakelijke aanpassingen haar eigenheid weet te bewaren. Alle in Fryslân aanwezige kennis, vaardigheden en creativiteit zijn nodig om aan de opgaven een goede invulling te geven. Dat vraagt om een vergezicht: een gedeelde blik op de fysieke leefomgeving die we tussen nu en 2050 in Fryslân willen ontwikkelen. Zo'n vergezicht biedt deze Omgevingsvisie. Met als inzet: brede welvaart voor iedereen en in elke regio.

Rol en positie van de provincie

De provincie concentreert zich op bovenlokale vraagstukken voor de fysieke leefomgeving. De lokale uitwerking hiervan ligt bij gemeenten en op gebiedsniveau. Om één integrale koers te bewaken, stemmen we deze vraagstukken af met gemeenten, Wetterskip Fryslân en het Rijk. Onze wettelijke taken en bevoegdheden en (inter)nationale juridische en verdragsverplichtingen vormen daarvoor de basis. Daarnaast beschouwen we een thema van provinciaal belang wanneer het gemeente- of provinciegrenzen overstijgt en het doeltreffend en doelmatig is dat de provincie hierin het voortouw neemt. Of wanneer gemeenten aangeven onvoldoende te zijn toegerust om het zelfstandig op te pakken. De provincie en gemeenten zijn samen verantwoordelijk voor de ruimtelijke ordening en de kwaliteit van de fysieke leefomgeving in Fryslân. In bijlage 4 hebben we de provinciale belangen thematisch aangegeven.

Het Rijk is verantwoordelijk voor een Nationale Omgevingsvisie, de *Nota Ruimte*. Met de hoofdlijnen voor de fysieke leefomgeving uit deze nota hebben we in deze provinciale Omgevingsvisie rekening gehouden.

Concreter

Deze Omgevingsvisie is een stuk concreter dan de vorige Omgevingsvisie uit 2020. De urgente opgaven in de provincie vragen om duidelijke oplossingsrichtingen en keuzes. Ook de samenleving en onze partners gaven aan: provincie, maak keuzes en geef

richting aan ontwikkelingen op vooral bovenlokaal niveau. Geef bijvoorbeeld aan hoe we omgaan met de energietransitie, de netcongestie, het woningtekort, het herstellen van de natuur en het versterken en vergroenen van de economie. Maar ook hoe we Fryslân weerbaarder kunnen maken in een veranderende internationale context en bij een veranderend klimaat. En last but not least: hoe komen we van het stikstofslot af en hoe kunnen we de landbouw een toekomstbestendig perspectief bieden, waarin de sector een vliegwiel is voor de kwaliteitsverbetering in het landelijk gebied?

De afgelopen jaren deden we over deze vraagstukken ook meer kennis, ervaring en inzichten op. Zo kwam uit onze analyse van de Friese leefomgeving, de Leefomgevingsfoto, naar voren dat de kwaliteit van de leefomgeving de nodige aandacht verdient. Daar kunnen we, samen met partners, dus meer richting en sturing aan geven. Duidelijk is ook, dat we iedereen nodig hebben om Fryslân toekomstbestendig te maken en herkenbaar te houden. Aan de hand van deze vernieuwde Omgevingsvisie gaan we dan ook graag samen aan de slag.

Als tussenstap in het proces hebben we een Contourenschets opgesteld en op 24 juni 2025 vastgesteld. Hierin staan de hoofdkeuzes voor de Friese leefomgeving richting 2050. Wij hebben hiermee de koers uitgezet die we in deze Omgevingsvisie uitwerken.

H1. Een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst

De kwaliteit van wonen, werken en leven is goed in Fryslân. Niet zonder reden scoren we bovengemiddeld op het gebied van brede welvaart. Maar ook de Friese taal en identiteit, de sociale samenhang, de waardevolle landschappen, de sterke en diverse landbouw, de gevarieerde natuur, het volop aanwezige cultureel erfgoed en het relatief schone milieu zijn kwaliteiten om trots op te zijn. Dat is echter geen reden om achterover te leunen. Gezien de talrijke opgaven die er liggen, moeten we samen aan de slag. Liever nog vandaag, dan morgen.

Grote opgaven raken de kwaliteit van onze leefomgeving en samenleving en vragen om een gezamenlijke aanpak en oplossingen. Denk aan de internationale onrust, de snelle technologische ontwikkelingen en de klimaatverandering, maar ook aan het stikstofslot, de veenweideproblematiek, de netcongestie, het woningtekort, de ontgroening en het dreigend tekort aan vakmensen in onze provincie. Willen we blijven scoren in brede welvaart voor iedereen, dan is nú actie noodzakelijk. Zonder nieuwe impulsen komen we niet alleen economisch, maar in het verlengde daarvan ook maatschappelijk tot stilstand. Deze Omgevingsvisie fungeert dan ook als vliegwiel dat niet alleen richting geeft aan nieuwe ontwikkelingen en noodzakelijke veranderingen, maar deze ook activeert en versnelt. Met als overkoepelend streefbeeld:

Een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst, met sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse...

De noodzaak tot het aanbrengen van richting en versnelling koppelen we aan brede welvaart. Het concept dat een veerkrachtige economie laat samenvallen met een gezonde leefomgeving en een goed leefklimaat. De keuzes die we maken garanderen dan ook dat de welvaart gebalanceerd, inclusief en duurzaam is en geborgd in beleid.

De kenmerken van brede welvaart

- Gebalanceerd: economische, sociale en ecologische belangen zijn in evenwicht;
- Inclusief: iedereen profiteert, ongeacht achtergrond of regio;
- Duurzaam: het welzijn van vandaag staat dat van morgen niet in de weg;
- Geborgd in beleid: de overheid maakt brede welvaart leidend in keuzes.

We streven daarbij naar een optimaal evenwicht tussen beschermen, benutten én het realiseren van een toekomstgerichte, circulaire economie en weerbare samenleving. Een samenleving ook die het heft in eigen handen neemt en samen werkt aan een vitaal, leefbaar, mooi, gezond en veilig Fryslân. Voor onszelf én voor toekomstige generaties. Waarbij we ook hebben te accepteren dat sommige keuzes lasten met zich meebrengen en dat het er op aankomt om deze lasten zo eerlijk mogelijk te verdelen.

...met een weerbare samenleving en vitale leefomgeving...

De natuurlijke ondergrond van water en bodem vormt het fundament waarop we toewerken naar dit optimale evenwicht. Zo voorkomen we dat grenzen van onze natuurlijke systemen worden overschreden en oplossingen in de toekomst niet langer

houdbaar en betaalbaar zijn. Vanuit deze drijfveer – en de (inter)nationale verhoudingen – leggen we nieuwe accenten die de Friese economie, leefomgeving én samenleving sterker, veerkrachtiger en duurzamer maken.

Het invullen van deze accenten (zie kader) kunnen we niet alleen, daar hebben we anderen voor nodig. We nodigen dan ook iedereen uit om samen met ons aan de slag te gaan. Waarbij onze rol als provincie verschillend kan worden ingevuld: van richtinggevend, sturend, voorwaardenscheppend en regisserend tot activerend, initiërend, faciliterend, verbindend en uitvoerend.

Zo gaan we in de stedelijke uitnodigingszones (zie begrippenlijst in deel Bijlagen) in een vroeg stadium met alle partijen om de tafel om rollen en samenwerkingsvorm af te stemmen. In het landelijk gebied gaan we, vanwege de urgentie van vraagstukken in Zuidoost-Fryslân, samen met onze partners met een programma aan de slag.

In welke vorm of rol we dan ook met elkaar aan de slag gaan, we hanteren zes ruimtelijke principes (zie bijlage 1). Met deze principes werken we aan een goede omgevingskwaliteit. Ze geven richting aan oplossingen en zijn flexibel genoeg om op verschillende schaalniveaus aan de opgaven en ambities invulling te geven.

Accenten

In de nieuwe Omgevingsvisie leggen we onder meer de volgende accenten:

- Het netwerk van alle steden en dorpen in Fryslân, die onderling optimaal verbonden zijn, als basislaag voor de leefbaarheid en vitaliteit van heel Fryslân;
- Het Fries Stedelijk Netwerk (Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen) als katalysator voor versterking en verbreding van de Friese economie en voorzieningen ten bate van heel Fryslân;
- Zes economische sectoren (deel Thematische Verdieping, paragraaf 4.1) die dienen als vliegwiel voor de instandhouding van brede welvaart;
- Een rendabel en robuust toekomstperspectief voor landbouw en voldoende en gezond voedsel;
- Clustering van bedrijvigheid, kennisinstellingen, energieopwekking en mobiliteit om schaalvoordelen te benutten en zorgvuldig om te gaan met beperkt beschikbare ruimte;
- Passende woonruimte voor iedereen;
- Een betaalbare, betrouwbare en fossielvrije energievoorziening;
- Verduurzamen van mobiliteit over weg, water en door de lucht, incl. beter benutten van vaarwegen voor goederenvervoer;
- Landgebruik dat beter dan nu is afgestemd op het natuurlijke water- en bodemsysteem;
- Zorgen voor basiskwaliteit natuur en landschap en herstel van biodiversiteit, mede als fundament voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat en toerisme en gastvrijheid;
- Meervoudig ruimtegebruik en benutten/beschermen identiteit landschap bij nieuwe ontwikkelingen;
- Omturnen van kampioen 'water afvoeren' naar 'kampioen water vasthouden';
- Een klimaatbestendig, gezond én veilig Fryslân.

...met een groene en robuuste economie...

Een robuuste en groene economie werkt als vliegwiel voor een toekomstbestendig verdienvermogen en brede welvaart. Daarvoor gaan we, samen met onze partners, de

zes Friese speerpuntsectoren (Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta; zie 3.4) uitbouwen en opschalen. Met aandacht voor innovatie, technologische ontwikkelingen als artificial intelligence (AI), kennisdeling en het verduurzamen van de productiviteit. Hiermee kunnen we onze koploperpositie in de circulaire economie versterken en door ontwikkelen.

Economische kansen die zich voordoen en die bij Fryslân passen, bijvoorbeeld op het terrein van hightech, grijpen we aan. Dit faciliteren we met voldoende ruimte, energie, en andere infrastructuur. Daarbij benutten we de sterke punten van de provincie. Denk aan het uitstekende woon- en leefklimaat. Maar ook aan het wijdivertakte netwerk van beroepsvaarwegen voor goederenvervoer en aanliggende havens: een tak van sport waarvan het volume vooral in een circulaire economie aanzienlijk gaat toenemen. En die een belangrijke rol kan gaan spelen in de circulaire logistiek en de groene industrie met bijbehorende ketens en goederenstromen.

Met een meer diverse, robuuste economie houden we jongeren beter vast en zijn we aantrekkelijk(er) voor vakmensen, kenniswerkers en studenten van binnen en buiten de provincie. Ook houden we onze beroepsbevolking, welvaart en voorzieningenniveau gemakkelijker op peil. Zo zorgen we voor een balans tussen de stuwende en de verzorgende economie, die – gelet op de demografische ontwikkeling – meer handjes vraagt. Met een stabiel verdienvermogen kunnen we bovendien blijvend investeren in duurzaamheid en de kwaliteit van onze leefomgeving, zowel in de steden, in de dorpen als in het landelijke gebied.

Voldoende verdienvermogen maakt ook dat we kunnen investeren in een fossielvrij, betrouwbaar en betaalbaar energiesysteem, in adequate en verbonden vervoersystemen én in een innovatieve, meer zelfvoorzienende en gezonde voedselproductie. Bovendien zijn we weerbaarder in turbulente tijden met internationale spanningen, snelle technologische ontwikkelingen en verschuivende economische verhoudingen.

Naast Fryslân landbouwprovincie is er ook een Fryslân van hoogwaardige kennis en slimme technologie. We grijpen daarbij terug op de identiteit en positie die Fryslân eens had: een provincie van kennis en wetenschap, handel en excellente maakbedrijven (destijds scheepsbouw).

Verder blijven we het midden- en kleinbedrijf (MKB), familiebedrijven en lokaal ondernemerschap koesteren. Deze bedrijven leveren een belangrijke bijdrage aan de werkgelegenheid, leefbaarheid en de economische structuur van Fryslân.

...met sterke steden en dorpen...

We zien het netwerk van alle Friese steden en dorpen als vliegwiel voor een groene, circulaire economische ontwikkeling, maar ook voor benodigde woningbouw, de ontwikkeling van kennisclusters, bereikbaarheid van (zorg)voorzieningen, cultureel aanbod en tegelijk voor rust en een groen, water- en voedselrijk landschap met waardevol erfgoed. De dynamische steden, nauw verbonden met vitale regiokernen en levendige dorpen, functioneren als samenwerkende netwerken – daily urban systems – die elkaar opstuwen en nodig hebben. Net zo goed als de even natuurlijke als geleidelijke overgangen naar het landelijk gebied, die de Friese steden en dorpen rijker en

aantrekkelijker maken.

Kortom: het verband van grote steden, regiosteden, regiokernen en dorpen – die elkaar aanvullen en onderling optimaal verbonden zijn – vormt het fundament voor brede welvaart in heel Fryslân. Het is de basislaag waarop wonen, werk en voorzieningen in samenhang in redelijke tijd bereikbaar zijn, woningen en bedrijvigheid een geschikte plek kunnen vinden, en omgevingskwaliteiten in steden, dorpen en landelijk gebied ontwikkeld kunnen worden.

Binnen dit netwerk van steden en dorpen vormt het Fries Stedelijk Netwerk (FSN: Leeuwarden, Drachten, Sneek en Heerenveen) de katalysator om de Friese economie te versterken en te verbreden. Deze vier steden functioneren als één samenhangend stedelijk systeem, waarbij Leeuwarden als provinciehoofdstad fungeert. Het FSN heeft nu al een gedeelde arbeidsmarkt van ruim 160.000 banen, en complementaire profielen in economie, onderwijs en kennis (campussen), zorg en cultuur. Het FSN heeft hiermee een aandeel van 48% in de totale Friese werkgelegenheid. Gemeten in economisch toegevoegde waarde heeft het FSN een aandeel van 50% in de Friese economie. Daarnaast heeft het FSN een aandeel van ongeveer 40% in de totale Friese woningvoorraad; de ontwikkeling van grootschalige woningbouwlocaties in het FSN stut de samenhang tussen wonen en werken.

Een schaalsprong in agglomeratiekracht van het FSN (d.m.v. schaalvoordelen, uitwisseling van kennis en kunde, gespecialiseerde arbeidsmarkt) draagt bij aan een weerbare en concurrerende Friese economie en aan de leefbaarheid in heel Fryslân; het vormt een robuuste pijler voor het doorontwikkelen van de zes Friese speerpuntsectoren. Dit maakt 'borrowed size' mogelijk: de overige kernen profiteren van de concentratie van voorzieningen, werkgelegenheid, en kennis en kunde in de vier steden, waarbij het concurrentievermogen en de economische potenties van het FSN de brede welvaart in heel Fryslân ten goede komen. Daarom is het van belang dat de ontwikkeling van de andere Friese kernen op het gebied van wonen, werken, voorzieningen, energie en mobiliteit daarop aanhaakt en in balans mee-ontwikkelt.

Op deze manier ontstaan er daily urban systems waarbinnen wonen, werken, ontmoeten, ontspannen en beleven optimaal op elkaar afgestemd zijn.

Samen met de FSN-gemeenten stellen we voor het FSN een verstedelijkingsstrategie op, met een investerings- en uitvoeringsagenda; economische ontwikkeling, woningbouw, bereikbaarheid en investeringen worden in samenhang ingevuld. Parallel hieraan gaan we met alle Friese gemeenten een kernenstrategie opstellen voor heel Fryslân. Beide strategieën nemen we vervolgens op in een provinciaal Omgevingsprogramma. Hiermee geven we vorm en inhoud aan de beweging naar Sterke steden en dorpen in Fryslân en zorgen we voor een gebalanceerde ruimtelijke ontwikkeling in de hele provincie. In onze visie ontstaan er gebieden waar stedelijke voorzieningen samenkomen, en gebieden waar de dynamiek vooral zit in kwaliteitsverbetering en betere afstemming van functies zoals landbouw en natuur. Deze verdeling maakt een gerichte en efficiënte inzet van investeringen en voorzieningen mogelijk. Bovendien voorkomt ze versnippering en de achteruitgang van het verdienvermogen en de landschapskwaliteit. Het clusteren van activiteiten en meervoudig gebruik is ook een noodzakelijk antwoord op de vele aanspraken op de (beperkt) beschikbare ruimte.

In de uitnodigingszones (zie begrippenlijst) in de stedelijke gebieden krijgen veel opgaven, nieuwe functies en voorzieningen een plek. Hier geven we met gemeenten, en andere partners, invulling aan stedelijke ontwikkelingen (zie kader). Daarbij komen we samen tot logische, toekomstbestendige oplossingen en aantrekkelijke overgangen tussen stad en landelijk gebied.

Stedelijke ontwikkelingen

In stedelijke milieus richten we ons onder meer op de volgende zaken:

- Herstructureren, verduurzamen en uitbreiden van bedrijventerreinen, ontwikkeling van kenniscampussen en innovatiedistricten;
- Versterken van economische speerpunten en stimuleren van nieuwe kansrijke sectoren, waaronder stuwende (circulaire/grootschalige) bedrijvigheid met regionale meerwaarde en (inter)nationale uitstraling die ook nieuwe inwoners aantrekt;
- Gevarieerde woningbouw; bij voorkeur binnenstedelijk middels inbreiding en herstructurering, maar ook in uitbreidingslocaties;
- Duurzame en stabiele energieopwekking, met onderlinge afstemming en clustering van vraag en aanbod om netcongestie te voorkomen en zo de economie te versterken en verduurzamen;
- Een klimaatbestendige leefomgeving en meer biodiversiteit;
- Groene, toegankelijke en (recreatief) aantrekkelijke uitloopgebieden/ multifunctionele stadsranden, die stad en landelijk gebied verbinden en versterken;
- Adequate ontsluiting en bereikbaarheid, waarbij alle vervoersvormen op elkaar zijn afgestemd.

Buiten de uitnodigingszones werken we met gemeenten en lokale organisaties aan sterke regiokernen met een compleet voorzieningenpakket en woningaanbod en gevarieerde werkgelegenheid (de regiokernen staan op kaart en in de begrippenlijst). Deze kernen dragen een vitaal en leefbaar platteland, waarin voorzieningen en werk vanuit alle windstreken bereikbaar zijn. De grotere en kleinere dorpen maken het gevarieerde palet volledig met hun specifieke woonkwaliteiten, lokale bedrijvigheid, sociale samenhang, eigen identiteit en hecht verenigingsleven. Ontwikkelingen zijn hier vooral gebaseerd op wat er al aanwezig is en waaraan veel waarde wordt gehecht. Ook hier is er dus – naar aard en schaal – ruimte voor ontwikkeling van woningbouw, het midden- en kleinbedrijf, de gastvrijheidssector, de energiesector en infrastructuur.

... met een toekomstbestendige infrastructuur...

Zonder energie en mobiliteit staat alles stil. We versterken en verduurzamen deze netwerken en stemmen ze af op de locaties waar we wonen, werken, ontspannen en elkaar ontmoeten. Ze zorgen ervoor dat het netwerk van steden en dorpen, en daarbinnen het FSN, optimaal functioneert en meer netwerkkracht ontwikkelt. En dat de daily urban systems waarbinnen mensen zich dagelijks verplaatsen, de Friese economie en leefbaarheid versterken.

Het fossielvrije energiesysteem is robuust en flexibel. Een goede inpassing in het woon- en leefmilieu en in het Friese landschap is uitgangspunt; desondanks zal het nieuwe energiesysteem meer zichtbaar zijn in de ruimte. Maar ook maatschappelijke acceptatie en betaalbaarheid van energie verdienen veel aandacht.

We clusteren vraag en aanbod van energie, onder andere in energiehubs, om

netcongestie te beperken en ondersteunen netbeheerders om het netwerk robuuster te maken.

Het mobiliteitssysteem verbindt de verschillende vervoerswijzen naadloos met elkaar. Een uitgekiend stelsel van mobiliteitshubs maakt snel en eenvoudig overstappen mogelijk en zorgt ervoor dat banen en regionale voorzieningen van huis uit binnen een half uur reistijd te bereiken zijn, en basisvoorzieningen bij voorkeur binnen vijftien minuten. Goederenstromen verlopen efficiënt en duurzaam, dankzij onder meer de aanleg van transferia en toenemend vervoer over het water en door de lucht.

De provincie maakt deel uit van zowel nationale en Europese transportcorridors. Wat bijdraagt aan de versterking van de groene, Friese economie. De door het Rijk geplande Lelylijn vergroot en versterkt de (inter)nationale bereikbaarheid van - en werkgelegenheid en woningbouw in - de provincie. Mede dankzij de aansluiting van de omliggende regio's op de nieuwe halteplaatsen.

...met een landschap van wereldklasse...

We positioneren ons ten opzichte van de rest van Nederland als een provincie met een landschap van wereldklasse. Van de smûke Wâlden, het open kleigebied met z'n vergezichten en het uitgestrekte merengebied, tot het glooiende Gaasterland en de natuurrijke Waddeneilanden. Het even aantrekkelijke als diverse landschap, erfgoed en watersysteem zijn - samen met een vitale bodem, rijke natuur en boerderdiverse landbouw - de dragers van het aantrekkelijke woon- en leefklimaat. Maar bijvoorbeeld ook van recreatie, toerisme en een gezonde leefomgeving.

...waar natuur, cultuur en economie elkaar versterken...

Grote delen van het landelijk gebied kennen een andere dynamiek, maar de opgaven die om (acute) aandacht vragen zijn niet minder groot. Hier combineren we een toekomstperspectief voor de landbouw met natuurherstel, klimaatadaptatie en verbetering van de milieu- en landschapskwaliteiten. Vooral waar meervoudige opgaven (zie begrippenlijst in deel Bijlagen) spelen is extra inzet nodig om gebiedsgericht te werken aan kwaliteitsverbetering waarbij alle functies erop vooruit aan. In Zuidoost-Fryslân zijn de opgaven zo urgent dat we op programmaniveau met alle partijen naar oplossingen zoeken om uit de impasse van stikstof, natuurherstel en klimaatadaptatie te komen.

We moeten ook ruimte vinden voor tijdelijke waterberging bij overvloedige neerslag. Hetzelfde geldt voor het vasthouden van water om de gevolgen van verdroging en verzilting in delen van Fryslân te beperken. Ook gaan we buiten de natuurgebieden, in het cultuurlandschap en in steden en dorpen, werken aan herstel van biodiversiteit. Natuurinclusief werken en waterrobuust bouwen en inrichten worden de standaard bij alle ingrepen en activiteiten in onze leefomgeving.

...waar een robuuste landbouw samengaat met maatschappelijk opgaven...

De Friese landbouw – als belangrijke drager van de economie, de voedselzekerheid en beheerder van het cultuurlandschap – is innovatief, divers en kent vele

verschijningsvormen. Van hoogproductief naar meer extensief en verbreed met bijvoorbeeld groene en blauwe diensten. Met inzet van een landbouwhoofdstructuur en boerderiversiteit (zie begrippenlijst in deel Bijlagen) zorgen we voor een kwaliteitsslag in het landelijk gebied mogelijk (zie 3.2). Veel agrariërs zijn hier al mee bezig en krijgen onze steun. Met de wil om een rendabel en duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw te combineren met natuur-, bodem- en biodiversiteitsherstel. En met een verbeterde water- en landschapskwaliteit.

Dit alles draagt ook bij het imago en de aantrekkelijkheid van de provincie voor recreanten en toeristen. Waarvan ook de gastvrijheidssector – als belangrijke drager van ons welzijn en onze economie - zal profiteren.

... klaar voor de toekomst....

Wat signaleren we over pakweg twintig jaar als we samen de schouders eronder zetten? Dan zien we een herkenbaar Fryslân, met sterke steden, levendige dorpen, een vitale en diverse landbouw, een rijke natuur en volop recreatiemogelijkheden in een landschap van wereldklasse. Een goed ontsloten, schoon, veilig, duurzaam en klimaatbestendig Fryslân ook. En een provincie met een sterk vergroende, toekomstbestendige economie die bijdraagt aan de brede welvaart van alle inwoners.

Kortom:

Een Fryslân dat klaar is voor de toekomst en dat we vol vertrouwen overdragen aan volgende generaties.

Van visie, via opgaven naar bewegingen

In hoofdstuk 3 werken we deze algemene visie uit in vier bewegingen. Voorafgaand schetsen we in hoofdstuk 2 eerst de bredere (inter)nationale context en de belangrijkste opgaven waar we als provincie voor staan. Het zijn deze – veelal urgente – opgaven die de kwaliteit van de Friese leefomgeving onder druk zetten. En waarvoor we liever vandaag dan morgen aan oplossingen moeten werken. Ook om onze brede welvaart – ‘het Friese geluk’ – in de toekomst te kunnen behouden en waar nodig te versterken.

Visiekaart (zie kaartenboek)

In een reeks van kaarten verbeelden we deze Omgevingsvisie. De hoofdlijnen van ‘Een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst’ zijn weergegeven op de Visiekaart:

- de hoofdindeling naar grondsoorten, als basis voor de diversiteit van het Friese landschap, natuur, landbouw, bodem- en watersysteem.*
- de diversiteit van Fryslân naar ruimtelijke-, culturele-, ecologische- en economische waarden. Het bodem- watersysteem is een belangrijke drager voor deze waarden. Een robuuste en groene economie door ontwikkeling van de zes speerpuntsectoren en het benutten van het beroepsvaarwegennetwerk zijn voorbeelden die op de kaart zichtbaar worden.*
- de kernenstructuur als vliegwiel voor groene, circulaire economische ontwikkeling, de benodigde woningbouw en voor betere bereikbaarheid van voorzieningen. Door te clusteren en duidelijk te zijn over in- en uitbreiding geeft de kernenstructuur ook richting aan een groen, water- en voedselrijk landschap.*

- *de uitnodigingszones stedelijk, waar we samen met gemeenten en andere partners invulling geven aan de opgaven op het gebied van wonen, werken, voorzieningen, energie (energievraagclusters), klimaatadaptatie, groen en water, en recreatieve voorzieningen;*
- *de uitnodigingszone landelijk, Zuidoost Fryslân, waar opgaven vanuit natuur, landbouw en water urgent zijn en we met medeoverheden en stakeholders aan de slag gaan.*

H2. Context en opgaven

2.1 Fryslân in groter verband

Fryslân ligt op enige afstand van grote economische centra, maar is goed verbonden met de Randstad, Duitsland, Scandinavië en de Baltische staten. Amsterdam en Schiphol zijn over de weg binnen twee uur bereikbaar. Met het openbaar vervoer (trein) is meer tijd gemoeid. Deze 'ligging in de luwte', in combinatie met de natuurlijke kenmerken, leverde een ontspannen provincie op met een diversiteit aan landschappen en agrarische bedrijvigheid, natuur- en recreatieve gebieden, steden en dorpen. Het leidde echter ook tot een minder sterke, meer 'ijle', economie. Terwijl een toekomstbestendige economie wel nodig is om onze brede welvaart in stand te houden. Voordeel is dat er in de provincie (nog) ruimte is voor ontwikkeling en het oplossen van opgaven. Waarbij we inzetten op het zorgvuldig ontwikkelen en versterken van de ruimtelijke kwaliteit, als onderscheidende kwaliteit van Fryslân.

De economische dynamiek van Nederland is vooral gekoppeld aan een netwerk van grote en middelgrote steden (polycentrisch netwerk). Leeuwarden, Drachten, Heerenveen, Sneek, Harlingen en Dokkum maken hiervan deel uit. Binnen Fryslân vormen deze steden eveneens een netwerk, aangevuld met regiokernen en kleinere dorpen; ieder met eigen kwaliteiten.

Waterbeschikbaarheid

[illegible]

De samenhang van het water- en bodemsysteem in Noord-Nederland is op deze kaart zichtbaar. Het hoger gelegen Drents Plateau bestaat uit zandgrond en fungeert als strategische grondwatervoorraad voor het hele Noorden. Rondom dit plateau bevindt zich een lagergelegen zone met veengronden waar grondwater toestroomt en beekwater zich verzamelt. De buitenste rand, het zeekleigebied, bestaat uit vruchtbare kleigronden afgezet door de zee. Hier ontmoet het zoete water uit het achterland het zoute water van de Waddenzee, het grootste aaneengesloten getijdengebied ter wereld met geulen, platen en de Waddeneilanden.

De kuststrook met de Waddeneilanden is onderdeel van een aaneengesloten Waddengebied dat zich uitstrekt van Den Helder (Noord-Holland) tot Esbjerg (Denemarken). Deze strook is een belangrijk onderdeel van de East Atlantic Flyway voor vogels. Niet voor niets is de Waddenzee, vanwege de bijzondere natuurlijke en landschappelijke waarden, aangewezen als UNESCO Werelderfgoed en Natura 2000-gebied. Nationaal en internationaal zetten veel partijen zich gezamenlijk in voor dit unieke getijdengebied.

2.2 De Friese opgaven

De samenleving vraagt oplossingen voor urgente opgaven in onze leefomgeving. De Omgevingsvisie zet hiervoor een koers uit die aansluit bij de provinciale ambities en rekening houdt met de balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving. Een langjarige koers, die voortbouwt op bestaande kwaliteiten. Een koers ook die tegen een stootje kan én ruimte biedt om te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen. Het is belangrijk te weten voor welke opgaven we anno 2026 staan. En welke uitdagingen de grootste (ruimtelijke)impact hebben op onze leefomgeving.

De uitdagingen waar we voor staan zijn overwegend omvangrijk, urgent en samenhangend. Ze vragen dan ook snel om actie en oplossingen. Zo vergrijst en ontgroent de Friese bevolking, die op dit moment uit circa 665.000 inwoners bestaat. In 2040 zullen er bijna 90.000 meer 65-plussers zijn dan in 2010, een toename van 84 procent. Op dit moment zijn er al ruim 13.000 minder kinderen (0-14 jaar) dan tien jaar geleden. Zonder extra inspanningen zullen er in 2040 32.000 minder mensen beschikbaar voor de Friese arbeidsmarkt (15-64 jaar) dan in 2024. Dit heeft grote gevolgen voor de ontwikkelkansen van het bedrijfsleven en de vitaliteit van hele gebieden. Maar bijvoorbeeld ook voor het onderwijs en de gezondheidszorg. In de zorg is al sprake is van personeelstekorten, terwijl de vraag naar zorg verder toeneemt door de vergrijzing.

Landbouw

De landbouw is van oudsher economisch en sociaal-cultureel nauw verbonden met Fryslân en haar inwoners. Het aandeel van de agrofoodsector (incl. verwerking) in de Friese economie, gemeten in toegevoegde waarde, ligt met 10,6% ruim boven het landelijk gemiddelde van 6,1%. Van de Friese beroepsbevolking is 9,3% werkzaam in de agrofoodsector. Landelijk heeft de agrofoodsector met 5,8% een kleiner aandeel in de totale werkgelegenheid.

De landbouw is ook van groot belang voor de export en voedselzekerheid en heeft veel behoefte aan een uitvoerbaar en rendabel toekomstperspectief in een concurrerende markt, zodat ze weer vooruit kan en de bedrijfscontinuïteit wordt geborgd. Het overschot aan stikstof in kwetsbare natuurgebieden belemmert door het stikstofslot de woningbouw maar ook aanpassingen in de landbouw, bedrijfsontwikkelingen en kansrijke energieprojecten zoals monovergisting.

Woningen

Een ander issue is de woningnood. Omdat er minder mensen in een woning wonen en door de groei van de bevolking, is de woningbouwopgave voor 2035 minimaal 23.850

nieuwe woningen en voor 2050 ruim 33.000 tot 37.500 nieuwe woningen. Er liggen plannen die voorzien in de bouw en herstructurering van 22.406 woningen in 2030. We komen niet alleen woningen tekort, maar er is ook behoefte aan meer diversiteit in het aanbod. Hierdoor kunnen bijvoorbeeld jongeren hun leven niet opbouwen en ouderen niet doorstromen naar passende woningen met zorg. Dat de bouwsector de vraag niet kan bijhouden, heeft verschillende oorzaken. Variërend van dure grond en netcongestie tot het stikstofsloot en trage planontwikkeling. Tegelijk is verbetering en verduurzaming van veel bestaande woningen hard nodig, ook om aan de veranderende woningvraag – meer een-, en tweepersoons huishoudens – te kunnen voldoen. In 2026 is 56% van de bestaande woningen in Fryslân ouder dan vijftig jaar; 21% is van voor 1945. Dit aandeel is in Nederland 51% respectievelijk 18%.

Klimaat

Het klimaat warmt op, weersextremen nemen toe. Fryslân moet zich voorbereiden op een toekomstige zeespiegelstijging van maximaal 1 meter. Maar ook op afwisselende perioden van hitte, droogte en veel neerslag. Een en ander heeft weer gevolgen voor zowel de afvoer als de beschikbaarheid van (voldoende) zoetwater, voor opdringende verzilting en bijvoorbeeld ook voor op veilige hoogte bouwen en klimaatadaptief inrichten.

Economie, mobiliteit en energie

Bedrijven kampen met personeelstekorten en stijgende energieprijzen. Door netcongestie kunnen ze bovendien niet uitbreiden, zich vestigen of verduurzamen. Meerdere bedrijven overwegen hierdoor te vertrekken. Kunstwerken raken verouderd en onveilig, waardoor vrachtwagens hier en daar al moeten omrijden.

Versterking van de Friese economie vraagt sowieso aandacht: alle drie de noordelijke provincies zagen de afgelopen 50 jaar hun aandeel in de landelijke economie (qua Bruto Binnenlands Product) krimpen, Fryslân van 3,1 naar 2,8 procent. Het vergroten van de innovatiekracht van het Friese bedrijfsleven en van de arbeidsproductiviteit is de grootste uitdaging. Deze productiviteit ligt nu in Noord-Nederland bijna 20 procent lager t.o.v. het landelijk gemiddelde. Dit verschil loopt zonder extra inspanningen verder op.

Investerings in machines, digitalisering, robotisering en innovatie zijn nodig.

Verder vraagt de omslag naar een circulaire economie aanpassingen bij bedrijven maar ook (tijdelijke) extra ruimte en voorzieningen. Ter indicatie: ruimtevraag circa 20% tot 40% ten opzichte van de huidige lineaire economie.

Om in 2050 fossielvrij te zijn, moet de energievoorziening verduurzaamd worden. De verwachting is dat we in 2050 circa 11,7 TWh aan energie gebruiken, onder voorwaarde dat we ook voldoende besparen. De huidige opwek van duurzame energie bedraagt ongeveer 4,3 TWh. De opwekcapaciteit van duurzame energie moet dus nog aanzienlijk opgeschaald worden. Netcongestie zet, net als de stikstofproblematiek rond natuurgebieden, het bedrijfsleven op slot: uitbreiding en verduurzaming stagneren, en ook woningbouw en energieprojecten lopen vast. Het oplossen van deze knelpunten is daarom urgent.

Natuur

De biodiversiteit ging afgelopen decennia achteruit. Zo is de kruidenrijkdom in het landelijke gebied sterk achteruit gegaan en hebben veel insecten, waaronder wilde bijen en dagvlinders, het moeilijk. Het gaat ook niet goed met de weidevogels en met de schelpdier etende vogels op het wad. Diverse kleine zoogdieren staan inmiddels op de

rode lijst van kwetsbare en bedreigde soorten. Signalen dat we tegen de grenzen van natuurlijke systemen aanlopen en dringend aan provinciebreed natuur- en biodiversiteitsherstel moeten werken.

Veiligheid

Internationale ontwikkelingen zorgen ervoor dat we de weerbaarheid van onze samenleving moeten vergroten. Denk daarbij aan het versterken van defensie, het vergroten van de digitale veiligheid, maar ook aan een zelfvoorzienende voedsel- en energieproductie. Technologische ontwikkelingen als kunstmatige intelligentie bieden mogelijk nieuwe oplossingen, maar roepen ook vragen op over veiligheid, privacy en de invloed op onze economie en werkgelegenheid.

Anders gezegd: onze leefomgeving wordt van alle kanten uitgedaagd. We hebben een duidelijke en robuuste koers nodig om de komende jaren even effectieve als wendbare oplossingen te kunnen realiseren. Maar ook om adequaat op optredende disrupties te kunnen reageren.

Op grond van deze uitdagingen komen we tot onderstaande kernopgaven waar we samen met onze partners en de samenleving werk van gaan maken.

- Zorgdragen voor een leefomgeving die schoon, veilig, inclusief en mooi is en die de gezondheid van bewoners bevordert. Denk daarbij aan borgen van de lucht-, bodem- en waterkwaliteit, de natuur- en landschapskwaliteit, maar ook aan omgevingsveiligheid, defensie en cybersecurity, verkeersveiligheid en brandveiligheid;
- Fryslân klimaatbestendig maken door te zorgen voor:
 - Water- en kustveiligheid;
 - Voldoende, schoon water;
 - Beperking van de water- en droogteschade;
 - Verbetering van de waterkwaliteit;
- Het ontwikkelen van een perspectief voor een boerdiverse en toekomstbestendige landbouw, in combinatie met het realiseren van een veerkrachtige natuur en herstel van de biodiversiteit;
- Het realiseren van een vitale, weerbare economie met een toekomstbestendig verdienvermogen. Een economie ook die in 2050 circulair is, met voldoende ontwikkelruimte voor de juiste bedrijvigheid op de juiste locatie;
- Het faciliteren van de overgang naar een fossielvrije energievoorziening in 2050;
- Het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen (95% minder in 2050) en het vastleggen van koolstof via landgebruik;
- Het ontwikkelen van een mobiliteitssysteem met goed verbonden vervoersvormen voor optimale bereikbaarheid (ketenmobiliteit): snel en comfortabel, veilig, slim, betaalbaar, schoon en duurzaam, toegankelijk voor iedereen;
- Het ontwikkelen van een perspectief voor onbemande luchtvaart, zoals drones;
- Het creëren van randvoorwaarden voor vitale en leefbare steden en dorpen bij een ouder wordende bevolking. Daaronder valt het versnellen van de woningbouw en het realiseren van de gewenste woningtypen voor verschillende

doelgroepen. Dit gebeurt in samenhang met het opknappen en verduurzamen van bestaand, bebouwd gebied (woningvoorraad, werklocaties, voorzieningen);

- Het herkenbaar houden van de Friese landschappen en voortbouwen op haar kernkwaliteiten. Dit betekent ook aandacht voor rust en donkerte;
- Het behouden, benutten en versterken van waardevol erfgoed, ook in relatie tot de omgeving;
- Het faciliteren van slimme groei van de Friese gastvrijheidssector, voor een leefbare provincie.

Ruimte

De genoemde opgaven vragen ruimte. Om alle opgaven het hoofd te kunnen bieden, is meer ruimte nodig dan één Fryslân kan bieden. We moeten dus keuzes maken: niet alles kan overal.

Bovendien moeten we zorgen voor een goede afstemming tussen de verschillende vormen van gebruik van onze leefomgeving. Functies mogen elkaar immers niet hinderen, maar dienen elkaar te versterken. Denk aan de concentratie van watergebonden bedrijvigheid, nabij vaarwater.

Het slim combineren van functies is dé manier om zuinig met de beperkt beschikbare ruimte om te gaan. Tegelijk kan het kwaliteitswinst opleveren omdat het bijdraagt aan meerdere doelen. In het vervolg van deze visie geven we hier verder invulling aan en komen we met voorbeelden.

H3. Bewegingen

In dit hoofdstuk presenteren we een viertal strategische bewegingen waarlangs we het in hoofdstuk 1 geschetste streefbeeld gaan bereiken. Elke beweging wordt ondersteund door een *bewegingskaart* (zie kaartenboek). De vier bewegingen geven invulling aan de beschreven opgaven en zetten de noodzakelijke transitie en vliegwielen in gang:

1. Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit
2. Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân
3. Naar vitale steden en dorpen in een verbonden Fryslân
4. Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

In het deel Thematische Verdieping werken we deze vier bewegingen per thema uit. Dit doen we door dieper op de relevante thema's binnen een beweging in te gaan en daarbij de doelen en beoogde ontwikkelingen te specificeren. Op die manier geven we concreet invulling aan de ambities uit dit Visiedeel. We houden daarbij oog voor de samenhang tussen alle thema's. In het deel Gebiedsgerichte Verdieping vertalen we onze inzet voor de bewegingen en de thema's naar gebiedsniveau: we geven we aan wat dit betekent voor de acht gebieden waarin Fryslân onderverdeeld kan worden, en daarbinnen voor de zeven uitnodigingszones.

3.1 Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit

Een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving, waarvan we het unieke Friese karakter behouden. Dat is waar we voor gaan en wat aan de basis staat van de provinciale ambities. Als we keuzes maken die de leefomgeving beïnvloeden, stellen we de gezondheid, (omgevings)veiligheid en het welzijn van inwoners voorop. Bovendien moeten keuzes recht doen aan de bijzondere kwaliteiten van het landschap, ons erfgoed en de natuur.

De milieubasis op orde brengen én houden

Fryslân is een relatief schone, stille en veilige provincie, waar we 's nachts ook nog de duisternis kunnen ervaren. Het milieu wordt schoner. Het voldoet op een toenemend aantal plaatsen aan de wettelijke eisen, maar niet overal. Zo worden de normen voor waterkwaliteit op veel plekken nog overschreden, is de stikstofbelasting te hoog. Ook zijn er nog verontreinigde locaties, bijvoorbeeld met zeer zorgwekkende stoffen zoals PFAS. We willen minimaal voldoen aan de wettelijke normen voldoen voor water-, lucht- en bodemkwaliteit, geluid, geur en veiligheid. Daarbij moet ook de calamiteitenzorg goed zijn geregeld. Net zo goed als het toezicht op de naleving van actuele vergunningen, verleend aan bedrijven.

Maar we willen meer. We willen vooruitgang zien. We vinden dat de leefomgeving de gezondheid en veiligheid van mensen niet langer nadelig mag beïnvloeden. Ook sociale en regionale verschillen in gezondheid zien we graag verdwijnen. Dit vraagt van ons allen dat we alle mogelijkheden aangrijpen om de milieukwaliteit verder te verbeteren en te voldoen aan (inter)nationale streefwaarden voor lucht, water, bodem en (afval)stoffen.

Bij milieu- of gezondheidsrisico's houden we rekening met het voorzorgsbeginsel (art. 3.3 Omgevingswet), het beginsel van preventief handelen, het beginsel dat milieuaantastingen bij voorrang aan de bron worden bestreden en het beginsel dat de vervuiler betaalt.

We vragen bijzondere aandacht voor onderwerpen als dierziekten, geluidhinder, fijnstof, PFAS en chemische bestrijdingsmiddelen. En we kijken vooral naar de optelsom van milieuhinder en -belasting (cumulatie). Bestaande milieuproblemen, zoals vervuilde bodem en grondwater, ruimen we zoveel mogelijk op.

Klimaatverandering

Een relatief nieuw, belangrijk aandachtspunt is het beperken van hittestress en wateroverlast door klimaatverandering. Deze verschijnselen zijn van grote invloed op de gezondheid van met name kwetsbare groepen. Het is dan ook essentieel dat we bij de inrichting van steden, dorpen en het landelijk gebied rekening houden met het veranderende klimaat. Het is dan ook belangrijk dat we groen en water meenemen in nieuwe inrichtingsplannen en -maatregelen.

Gezonde en veilige leefomgeving voor iedereen

Hoe we onze omgeving inrichten en wat de kwaliteit daarvan is, heeft direct invloed op onze gezondheid. Het is bewezen dat verschillen in gezondheid samenhangen met bijvoorbeeld de luchtkwaliteit of de bereikbaarheid van voorzieningen. Maar bijvoorbeeld ook met de nabijheid van groen en water. Niet voor niets is in de Omgevingswet vastgelegd dat overheden bij hun ruimtelijke keuzes rekening moeten houden met de bescherming van – en de effecten op – onze gezondheid.

Wij zien gezondheid breed. Een gezonde leefomgeving draagt bij aan het fysieke, mentale én sociale welzijn van mensen. Dat gaat verder dan het tegengaan van vervuiling of gevaar. Het gaat ook om een omgeving die uitnodigt tot gezond gedrag, tot sociale verbondenheid en mogelijkheden biedt om de regie over je eigen leven te houden. Een omgeving ook die iedereen in staat stelt het maximale uit het leven te halen. Een gezonde leefomgeving is ook veilig en inclusief. In een veilige leefomgeving voelen mensen zich beschermd tegen risico's en is de kans op ongelukken of schade zo klein mogelijk. Dit vergt aandacht voor verkeersveiligheid, waterveiligheid, cyberveiligheid, brandveiligheid en sociale veiligheid. Een inclusieve leefomgeving zorgt ervoor dat iedereen volledig kan meedoen aan het dagelijks leven. Dus dat niemand wordt buitengesloten en dat voorzieningen, activiteiten en openbare ruimtes voor iedereen bereikbaar, toegankelijk en uitnodigend zijn. In deze brede opvatting hebben we als provincie deels een rol; het is een gezamenlijke opgave met gemeenten.

Een goede ruimtelijke inrichting draagt bij aan het verminderen van gezondheidsrisico's, milieuschade, onveiligheid en sociale uitsluiting. Het is daarom dat we gezondheid en veiligheid standaard meewegen in alle ruimtelijke beslissingen. Voorkomen is immers beter dan bestrijden. We zien dit als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle betrokkenen.

Een bijzonder aspect van veiligheid is defensie. De geopolitieke situatie noodzaakt tot versterking van onze nationale defensie. Daarvoor is ruimte nodig. Fryslân zal daarin een evenredige bijdrage leveren. In overleg met het Rijk zorgen we ervoor dat de impact van

defensieactiviteiten op de omgeving zo beperkt mogelijk is. Ook willen we kansen benutten om defensieterrinen en –objecten te combineren met andere functies, kwaliteiten en opgaven. Denk aan natuurontwikkeling op defensieterrinen die hiervoor, door het extensieve gebruik, geschikt zijn. Ook kijken we naar de mogelijkheden die de defensie-industrie kennisinstellingen en het Friese bedrijfsleven – en dan met name de maakindustrie - biedt.

Impuls voor gezond leven en eigen regie

De leefomgeving kan een krachtige stimulans zijn voor gezond gedrag en een gezond leven. De inrichting van de ruimte kan mensen aanzetten tot bewegen, ontmoeten en deelnemen aan de samenleving. Denk aan het integreren van groen en water, sport- en recreatiemogelijkheden in de leefomgeving. Maar bijvoorbeeld ook aan plekken waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Een gezonde bodem levert gezond voedsel. En een rijke natuur, gevarieerd landschap en rijk erfgoed dragen bij aan onze beleving, ontspanning en rust.

Het is ook belangrijk dat mensen zich in hun omgeving kunnen ontplooiën en de regie over hun leven kunnen voeren. Vanzelfsprekend zijn werk en voorzieningen voor iedereen bereikbaar en toegankelijk. Bij alle keuzes die we in de leefomgeving maken, kijken we naar de effecten op gezondheid, welzijn en veiligheid van inwoners en naar de mogelijkheden om verschillen hierin te verkleinen. Ook beschermen we natuurgebieden en plekken die stil en donker zijn, omdat we daar rust en ontspanning vinden.

Een leefomgeving met identiteit, pit en karakter

Landschap en erfgoed van Fryslân zijn hecht verbonden met de Friese identiteit. Het Friese cultuurlandschap is medebepalend voor de kwaliteit van onze leef- en werkomgeving, het vestigingsklimaat en de kansen voor toerisme en recreatie. Dit betekent dat ze bijdragen aan de brede welvaart in onze provincie.

Landschap en erfgoed veranderen echter van karakter door de manier waarop we onze ruimte gebruiken. Ze zijn het resultaat van uiteenlopende ontwikkelingen en ingrijpende aanpassingen zoals, in het verleden, het droogleggen van veengronden of het inpolderen van land.

De druk op het Friese cultuurlandschap vraagt om zorgvuldig handelen. Tegelijkertijd vragen de opgaven van vandaag om aanpassingen in onze leefomgeving die het landschap zullen veranderen. Maar wanneer we met een brede blik naar onze leefomgeving kijken en voortbouwen op wat er al is - met respect voor landschap, erfgoed en hun ontstaansgeschiedenis - kunnen we nieuwe ruimtelijke kwaliteit toevoegen. Dit kan ook leiden tot nieuwe iconen die in de toekomst op veel lof en waardering kunnen rekenen.

Ons uitgangspunt is dat Friese landschapstypen herkenbaar blijven en dat we waardevol erfgoed (inclusief archeologie) behouden en waar mogelijk versterken. Dit gaat niet vanzelf; hiervoor is ook inzet van de provincie nodig. In hoofdlijnen willen we dit op de volgende manieren bereiken:

- Door ruimtelijke kwaliteit of omgevingskwaliteit (zie begripsomschrijvingen) centraal te stellen als ontwerpprincipes. Verleden, heden en toekomst worden op

samenhangende wijze verbonden. Dit betekent dat landschap en erfgoed vanaf het begin aandacht krijgen in de planvorming rond ruimtelijke opgaven;

- Door gemeenten en initiatiefnemers te vragen in hun plannen rekening te houden met de landschappelijke en cultuurhistorische waarden van provinciaal belang, zoals beschreven in de beleidsnota *Grutsk op 'e Romte*. Hieruit hebben we dan ook de top 10 identiteitsdragers van Fryslân overgenomen. De provincie draagt hieraan bij met kennis en informatie. Het team ruimtelijke kwaliteit adviseert oplossingsgericht over projecten en initiatieven;
- Door te laten zien hoe landschap en erfgoed als inspiratiebron kunnen dienen voor nieuwe opgaven. In plaats van belemmeringen op te werpen, kunnen ze onvermoede oplossingen bieden die bestaande kwaliteiten versterken en nieuwe toevoegen. Zo kunnen we oude water- of landschapsstructuren inzetten voor klimaatadaptatie en biodiversiteit. Vrijkomend erfgoed, zoals boerderijen, kerken of scholen, biedt kansen voor herbestemming. Waardevol cultuurlandschap en erfgoed kunnen we inzetten voor de gastvrijheidssector. Nieuwe ontwikkelingen bouwen zo voort op wat er is en voegen nieuwe kwaliteit toe;
- Door extra inzet op het herkenbaar houden en beschermen van kwetsbare landschappelijke en cultuurhistorische structuren en elementen, zoals dijken, essentiële watergangen of bijzondere verkavelingen, in balans met economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Agrarische ontwikkelingen, zoals perceelverbetering of nieuwbouw van stallen, moeten aansluiting vinden bij – bijvoorbeeld – verkavelingsstructuren, archeologie, reliëf en het karakter van boerenerven. Een ander voorbeeld is dat dorpskernen gescheiden blijven en niet aan elkaar groeien. Bij uitbreidingen is het belangrijk dat kenmerkende patronen van water, wegen en groen – die het dorp of de stad met het landschap verbinden – herkenbaar blijven;
- Door aanleg, herstel en beheer van landschapsstructuren en -elementen te stimuleren. Dit geldt ook voor het in stand houden, herbestemmen en verduurzamen van gebouwd en groen erfgoed. Verder gebruiken we onze wettelijke bevoegdheden voor het behoud en de bescherming van monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten. We onderzoeken de mogelijkheden om dit te verbinden aan nieuw gebruik en nieuwe opgaven.

Bewegingskaart 1 (zie kaartenboek)

Naar een schone, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit

Niet alles van deze beweging laat zich vangen in een kaartbeeld. Op deze kaart staan de belangrijkste waarden en kwaliteiten, met name van landschap, stilte, donkerte en natuur. Daarnaast wordt de identiteit van Fryslân bepaald door culturele-, ecologische- en economische waarden en door de geschiedenis van onze provincie, zoals op de andere kaarten weergegeven. De Waddenzee, de Friese elf steden, het Woudagemaal en de Koloniën van Weldadigheid zijn aangegeven als plekken met bijzondere, te behouden/ beschermen waarden.

3.2 Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Samen met andere partijen werken we aan een waardevol, gezond, vitaal en leefbaar platteland. Onze stip op de horizon is een sterke en duurzame agrarische sector die perspectief voor de toekomst heeft en die hand in hand gaat met klimaatadaptatie en herstel van natuur-, milieu- en landschapskwaliteit. We doorbreken de impasse die onder andere door de stikstofcrisis is ontstaan. Van stilstand naar vooruitgang.

Een landbouwsector met toekomstperspectief fungeert als vliegwiel voor voedselproductie, economie, natuurherstel en beheer van het landschap. De sector heeft duidelijkheid nodig zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn. Zodat ze weer durven investeren in hun bedrijven. Elk gebied is anders en elke agrariër oefent zijn of haar onderneming op een andere manier uit. Deze boerdiversiteit is de sleutel voor een gezonde bedrijfsontwikkeling en de aanpak van de opgaven in het landelijk gebied.

Maar Fryslân is een provincie waarin water, bodem, landbouw en natuur al eeuwenlang samen het landschap vormen. Deze samenhang blijft een grote kracht, maar staat onder druk door veranderingen in klimaat, waterkwaliteit, stikstofbelasting en door bodemdaling en afnemende biodiversiteit. Daardoor neemt in delen van het landelijk gebied de ruimte voor ontwikkeling af en ontstaan spanningen tussen functies.

Tegelijk beschikt Fryslân over stevige basiswaarden: een sterke en diverse landbouw, waardevolle natuur en een lange traditie van samenwerken in en met het gebied. Die kwaliteiten maken het mogelijk toe te groeien naar een nieuwe balans, waarin functies beter aansluiten bij het water- en bodemsysteem en waarin het landschap toekomstbestendig blijft voor bewoners, ondernemers en komende generaties.

Dus bieden we duidelijkheid met een ontwikkelperspectief per gebied, zodat ondernemers voor hun bedrijfsvoering (lange termijn) keuzes kunnen maken. Verder werken we samen met het Rijk aan een juridisch houdbare aanpak voor stikstofreductie en natuurherstel, zodat vergunningverlening weer mogelijk wordt en maatschappelijke ontwikkelingen niet worden belemmerd.

Water en bodem als basis

Fryslân krijgt steeds vaker te maken met droge perioden, wateroverlast, verzilting en druk op de zoetwatervoorziening. Deze ontwikkelingen raken landbouw, natuur, waterveiligheid en onze gezondheid. Daarom vormt het water- en bodemsysteem de basis voor keuzes in het landelijk gebied.

Een robuust watersysteem, gezonde bodem en voldoende schoon zoetwater zijn randvoorwaarden voor een veerkrachtig landschap. Dit vraagt om landgebruik dat beter past bij de draagkracht van de bodem en het watersysteem, om herstel van hydrologische systemen en om het zorgvuldig beschermen van drinkwaterbronnen. Door vroegtijdig te bepalen wat waar duurzaam mogelijk is, creëren we duidelijkheid voor bewoners, ondernemers en overheden. Agrariërs kunnen vervolgens zelf bepalen hoe ze hierop het beste kunnen inspelen.

In alle gebieden staat het vasthouden van zoetwater voorop, zodat we in droge periodes minder afhankelijk zijn van IJsselmeerwater. Extra ruimte is nodig voor het (tijdelijk) bergen van overmatig boezemwater, en voor piekwaterberging; voor dit laatste kunnen we de laagste delen van polders benutten. Samen met Wetterskip Fryslân onderzoeken we of, en waar, extra maalcapaciteit nodig is. Op de Waddeneilanden vraagt water vasthouden en het eventueel hergebruiken van effluent, maatwerk.

Friese grondgebruikers moeten rekening houden met toenemende wateroverlast wanneer hevige regenval en een hoog boezempeil samenvallen. In en rond drinkwaterwingebieden zien we erop toe dat bodemgebruik de kwaliteit van het grondwater niet schaadt.

Een landbouwhoofdstructuur met ontwikkelruimte en toekomstperspectief

De landbouw is en blijft één van de belangrijke pijlers van Fryslân. Ze draagt bij aan voedselproductie, economie, landschap, leefbaarheid in het landelijk gebied en het functioneren van ketens. Agrarische ondernemers hebben behoefte aan duidelijkheid over het ontwikkelperspectief dat past bij hun gebied en de stappen die nodig zijn om toekomstbestendig te blijven ondernemen. De landbouwhoofdstructuur – zoals onderstaand uitgewerkt – helpt daarbij en omvat de volgende elementen:

- Aanduiding van alle huidige landbouwgronden;
- Duiding van de opgaven, waaronder meervoudige opgaven;
- Een afwegingskader bij voorgenomen functiewijziging.

Dit afwegingskader werkt niet belemmerend maar maakt een gelijkwaardige afweging van belangen mogelijk, waaronder het belang van behoud van een sterke positie van de Friese landbouw in relatie tot (lokale/ regionale) voedselvoorziening. Naast dit belang spelen bij de toepassing ervan ook het water- en bodemsysteem, klimaatadaptatie, andere urgente opgaven en het belang van een gelijk speelveld tussen gemeenten mee; in het deel thematische verdieping werken we dit uit.

Binnen de landbouwhoofdstructuur is ruimte voor boerdiversiteit: verschillende bedrijfsmodellen kunnen zich naast elkaar ontwikkelen, passend bij hun gebied en bedrijfsstrategie. Door te werken met ontwikkelpaden en doelsturing via een herkenbare set KPI's (Kritische Prestatie Indicatoren) kunnen ondernemers een koers kiezen die aansluit bij hun bedrijf en tegelijkertijd bijdraagt aan water-, natuur- en klimaatdoelen. Zo ontstaat een landbouw die economisch vitaal blijft, beter aansluit bij water- en bodemsysteem en meegroeit met de maatschappelijke opgaven waarvoor Fryslân staat.

Natuur, biodiversiteit en gezondheid versterken

De natuur in Fryslân staat onder druk door stikstofbelasting, verdroging, versnippering en waterkwaliteit die nog niet overal op orde is. Herstel is noodzakelijk, niet alleen om aan onze wettelijke milieu- en natuurdoelen te voldoen, maar ook voor een gezonde leefomgeving. De provincie werkt aan natuurherstel vanuit het functioneren van ecosystemen: het herstel van bodem- en waterprocessen, leefgebieden, biodiversiteit en verbindingen tussen natuurgebieden. Daarom zetten we in op het afronden van het Friese deel van het Natuurnetwerk Nederland en op natuurverbetering in deze natuurgebieden.

In het landelijk gebied buiten de natuurgebieden werken we samen met grondgebruikers en hun coöperaties aan de basiskwaliteit natuur. Zo versterken we de groenblauwe dooradering van het landelijk gebied; dit zorgt ook voor betere verbindingen tussen natuurgebieden. Bovendien herstellen we de (ecologische) waterkwaliteit en hydrologische systemen. Via het *Aanvalsplan Grutto*, in combinatie met de aanwijzing van weidevogelgebieden, versterken we de weidevogelpopulaties. Door provinciebreed te werken aan gezonde ecosystemen wordt biodiversiteit niet alleen in natuurkernen, maar in heel Fryslân ondersteund en kan de kwaliteit van het landschap duurzaam toenemen.

Rond kwetsbare natuurgebieden (Natura 2000) zijn extra inspanningen nodig om de samenhang en synergie tussen landbouw en natuur te versterken. We bouwen daarbij voort op succesvolle voorbeelden. Naast het beperken van emissies van stikstof en chemische gewasbeschermingsmiddelen, zijn onder andere maatregelen nodig die de waterhuishouding herstellen. Samen met agrariërs geven we hier invulling aan via doelsturing (KPI's), inrichtings- en beheermaatregelen zoals Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLB) en aanpassingen in de bedrijfsvoering.

Meervoudige opgaven binnen één landelijk systeem

In delen van Fryslân komen opgaven rond water, bodem, klimaat, landbouw en natuur sterk samen, o.a. rond Natura 2000-gebieden, veenweidegebieden, beekdalen en grondwaterbeschermingsgebieden. In deze gebieden is extra inzet nodig om landbouwontwikkeling, natuurherstel, waterkwaliteit en klimaatadaptatie met elkaar te verbinden. We werken hier met generieke maatregelen als basis en gerichte gebiedsaanpakken waar dat nodig is. We zullen een extra inzet ondersteunen met ons grondinstrumentarium en middelen voor agrarisch natuurbeheer, groenblauwe dooradering, innovatie, KPI-sturing door agrariërs, water- en bodemmaatregelen. Ook maatregelen voor zoetwaterbeschikbaarheid en het beperken van wateroverlast maken hiervan onderdeel uit. Agrariërs kunnen zo hun bedrijfsvoering en verdienmodellen verbreden en verduurzamen. Door te werken vanuit bodem- en waterlogica, gebiedskennis en de ontwikkelpaden voor landbouw, ontstaan oplossingen die uitvoerbaar zijn voor het landschap én voor de bedrijven die er actief zijn.

Zorgvuldig omgaan met landbouwgrond

Landbouwgrond is schaars en van groot belang voor voedselproductie, de regionale economie en het functioneren van ketens. Daar zijn we zuinig op. Daarom ontwikkelen we, samen met het Rijk en in afstemming met het Wetterskip en gemeenten, een afwegingskader voor functieverandering van landbouwgrond. Hierin worden per geval de landbouwkundige waarde, voedselvoorziening en concurrerend vermogen, landschappelijke kwaliteit en andere maatschappelijke belangen in samenhang afgewogen. Dit biedt duidelijkheid voor ondernemers, financiers, gemeenten en andere gebiedspartners.

Samen werken aan een duurzaam landschap

De ontwikkeling van het landelijk gebied vraagt tijd, continuïteit en samenwerking. Door water en bodem centraal te stellen, landbouw perspectief te bieden en natuur te herstellen, groeit Fryslân stap voor stap toe naar een nieuw evenwicht. Met gebiedskennis, vakmanschap, innovatie en gezamenlijke verantwoordelijkheid ontstaat een landelijk gebied dat leefbaar is voor bewoners, aantrekkelijk voor bezoekers en

veerkrachtig voor toekomstige generaties. En we hebben aandacht voor stille en donkerte, als basisvoorwaarden voor een natuurlijke en gezonde leefomgeving.

Uitwerking per grondsoort

De belangrijkste aandachtspunten die voortvloeien uit deze beweging presenteren we hieronder per grondsoort (water en bodem als basis). De Waddeneilanden komen in deel 2 Thema's en deel 3 Gebieden aan de orde.

Klei: zoetwater en cultuurbehoud

Het kleigebied is van vitaal belang voor de agrarische sector. We stellen het behoud van de uitstekende productieomstandigheden voor de landbouw dan ook voorop. Belangrijke opgaven zijn het anticiperen op de toenemende verzilting en het verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit. Omdat het doorspoelen met zoet (IJsselmeer)water in de toekomst niet altijd gegarandeerd kan worden, wordt het vasthouden van zoetwater en het vergroten - en in stand houden - van zoetwaterlenzen onder percelen steeds belangrijker. Op plekken waar verzilting in de toekomst onontkoombaar is, liggen kansen voor andere teelten. Daarnaast zijn het verbeteren van de biodiversiteit en het behoud van het karakteristieke kleilandschap met zijn rijkdom aan cultuurhistorisch erfgoed en unieke verkavelingspatronen belangrijk.

Veen: veenoxidatie en maaiveldddaling

Onze ambitie voor het veengebied voor de lange termijn (2050) is een blijvend evenwicht, waarin veenafbraak, maaiveldddaling en CO₂- uitstoot nagenoeg zijn gestopt. De kwaliteiten van landschap en natuur zijn verbeterd. Funderingen worden niet verder aangetast. Ook de leefbaarheid en vitaliteit staan op een hoog peil; de landbouw heeft zich aangepast aan de veranderde omstandigheden en recreatie en toerisme hebben zich verder ontwikkeld.

Om tot deze ambitie te komen richten we ons voor 2030 op de volgende veenweidedoelen:

- De negatieve effecten van maaiveldddaling zijn verminderd (gemiddeld 0,2 cm minder maaiveldddaling per jaar; daarnaast beperken en compenseren van negatieve effecten);
- De uitstoot van broeikasgassen is met 0,4 megaton CO₂ equivalenten per jaar afgenomen;
- De landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief;
- Het watersysteem is waterrobuust en klimaatbestendig ingericht.

We koppelen maatregelen en acties voor deze veenweidedoelen zoveel mogelijk ook aan andere doelen, zoals biodiversiteit, duurzame energie, vermindering stikstofdepositie, waterkwaliteit. Op die manier is meerwaarde te bereiken en worden zaken in een gebied in een keer aangepakt.

Zand: stikstof- en waterurgentie

Het afstemmen van landbouw, natuur, water, bodem en landschap is op het zand de voornaamste opgave: een kwaliteitsimpuls waarmee een toekomstbestendige landbouw en natuurherstel verder worden vorm gegeven. De beschikbaarheid van voldoende en schoon water speelt daarin een belangrijke rol.

Vanwege de aanwezigheid van een groot aantal stikstofgevoelige natuurgebieden en verdroging/ droogtestress, ligt de grootste opgave in Zuidoost-Fryslân. Omdat natuurherstel en perspectief voor de landbouw onmogelijk zijn zonder optimale waterhuishouding, zetten we hier in op zoetwater vasthouden. In gebiedsprogramma's werken we de benodigde maatregelen uit met agrariërs, Wetterskip Fryslân en natuurbeheerders. Specifieke aandacht hebben de beekdalen, waar versterkt wordt ingezet op verbetering van natuur-, landschaps- en waterkwaliteit. Dit maakt deze gebieden bovendien aantrekkelijker voor recreanten en toeristen.

In de grondwaterbeschermingsgebieden verbeteren we de grondwaterkwaliteit, met het oog op een veilige en toekomstbestendige drinkwaterwinning. Daarom beperken we hier de uit- en afspoeling van met name nutriënten en pesticiden.

Bewegingskaart 2 (zie kaartenboek)

Naar een sterke landbouw en natuur in de klimaatbestendig Fryslân

Ook voor deze kaart is de natuurlijke ondergrond van water en bodem de basis. De situaties waar Fryslân mee te maken krijgt door klimaatverandering zijn weergegeven, samen met de oplossingen die we hiervoor willen inzetten. Het tegengaan van verzilting en verdroging en het reserveren van ruimte voor dijkversterking zijn hiervan voorbeelden. De landbouwhoofdstructuur wordt weergegeven met de vier gebieden (wadden, klei, veen en zand). Onderdeel daarvan zijn de meervoudige opgaven, waar opgaven rond water, bodem, klimaat, landbouw en natuur sterk samenhangen. In de uitnodigingszone landelijk, Zuidoost Fryslân spelen urgente opgaven vanwege stikstofgevoelige natuur, verdroging en landbouw. We willen hier met medeoverheden en stakeholders aan de slag gaan.

3.3 Naar vitale steden en dorpen in een verbonden Fryslân

Een vitaal Fryslân begint bij sterke steden en dorpen die elkaar aanvullen en versterken. Elk dorp en elke stad moet zich kunnen ontwikkelen op een manier die aansluit bij de eigen identiteit, schaal en behoeften. Daarbij streven we naar leefbaarheid door het creëren en faciliteren van nabijheid: wonen dicht bij werken, met voorzieningen binnen handbereik en nooit ver weg van groen, water en een aantrekkelijk en klimaatadaptief landschap.

Het Fries Stedelijk Netwerk (FSN) is het hart van de regio. Met z'n agglomeratievoordelen is het FSN de katalysator voor een krachtige en verbrede Friese (kennis)economie. Het biedt een breed scala aan stedelijke voorzieningen, bedrijvigheid en werkgelegenheid waar iedereen in Fryslân van profiteert. De stedelijke dynamiek zorgt voor gevarieerde en stuwende werkgelegenheid, innovatie en kennisontwikkeling, en een goede (inter)nationale concurrentiepositie; we zetten daarom in op een stedelijke schaa sprong van het FSN ten bate van heel Fryslân.

Daarnaast vervullen de regiosteden Harlingen en Dokkum en de diverse regiokernen een cruciale werkgelegenheids- en verzorgingsrol voor hun omgeving. Met name MKB-bedrijven vinden hier de innovatieve milieus waarbinnen ze kunnen floreren en doorontwikkelen. Complementair vormen de dorpen, met hun unieke kwaliteiten, het bruisende weefsel van het platteland.

Tesamen vormt dit netwerk van Friese steden en dorpen, onderling optimaal verbonden, de grondslag voor leefbaarheid en vitaliteit in heel Fryslân. Hierbinnen vinden de dagelijkse bewegingen tussen wonen, werken en voorzieningen plaats; hoe soepeler en duurzamer dit verloopt, des te groter de bijdrage aan brede welvaart.

Gevarieerde woningbouw voor groei

De grote vraag naar woningen beantwoorden we met gevarieerde nieuwbouw in en rond steden en dorpen; onze ambitie is om in Fryslân voldoende woningen te realiseren. Waarbij ook rekening wordt gehouden met demografische ontwikkelingen tot 2050. Door de woningvoorraad aan te vullen en te differentiëren, houden we jongeren vast en komen we tegemoet aan de woonbehoeften van ouderen. Denk daarbij ook aan de combinatie van wonen en zorg. Daarbij vraagt nieuwe woningbouw om tijdige aandacht voor netbewust bouwen en aardgasvrije en collectieve warmteoplossingen.

Met circulaire en modulaire bouw en nieuwe woonvormen, kan snel en flexibel worden ingespeeld op veranderende behoeften en tijdelijke woningvraag. En door natuurinclusief te bouwen kunnen we ook in bebouwde gebieden de biodiversiteit vergroten.

Alle steden en dorpen moeten in de autonome vraag naar woningen (zie begrippenlijst) kunnen voorzien. Naast het slim benutten van de bestaande woningvoorraad, en van vrijkomende plekken in bebouwd gebied, kunnen enkele woningen - of 'een straatje' erbij - nodig zijn. Voorwaarde is dat dit geen afbreuk doet aan de ruimtelijke kwaliteit van de kern. De grotere dorpen - met name de regiokernen - en de steden zullen meer ruimte voor woningbouw nodig hebben.

We beschouwen wonen en werken in samenhang. Met nieuwe bedrijvigheid en nieuwe inwoners kunnen we zowel de beroepsbevolking, de economie als het voorzieningenniveau op peil houden. Daarvoor kan extra woningbouw nodig zijn. Het accent voor extra woningbouw ligt op het Fries Stedelijk Netwerk, de regiosteden en de

regiokernen. Aanvullend zien we, naar aard en schaal, passende mogelijkheden voor woningen bij de dorpen en ook – onder voorwaarden – in het landelijk gebied.

Daarnaast vinden we ook het volgende belangrijk:

- Gemeenten, corporaties en marktpartijen knappen bebouwd gebied op en geven het een optimale, eigentijdse invulling, met aandacht voor energiebesparing en duurzame energie bronnen. Daarbij houden ze rekening met de nederzettingenstructuur en karakteristieke bebouwing. Zo ontstaat ruimte voor nieuwe woningen, bedrijven en voorzieningen in de steden en de dorpen;
- Samen met gemeenten zoeken we de juiste balans tussen bouwen binnen de bestaande kernen (inbreiding) en erbuiten (uitbreidingslocaties);
- Vrijkomend vastgoed – denk aan boerderijen en karakteristieke gebouwen – komt in aanmerking voor nieuwe bestemmingen voor wonen, recreatie, zorg of passende bedrijvigheid. Ook op het omliggende erf zien we passende mogelijkheden. De ruimtelijke, functionele en maatschappelijke meerwaarde is daarbij leidend. En nieuwe activiteiten mogen geen belemmeringen opleveren voor bestaande activiteiten;
- Ondanks dat de Waddeneilanden te maken hebben met meer beperkingen voor woningbouw, vinden we het belangrijk dat ze voldoende woningen kunnen bouwen. We ondersteunen de eilandgemeenten in het vinden van maatwerkoplossingen in relatie tot de beperkte ruimte en nabijheid van natuurgebieden. Woningen zijn bij voorkeur bestemd voor degenen die een sociale en/of economisch binding hebben met de eilanden.

Kwaliteit in de bebouwingsranden

Grote inbreidings- en uitbreidingslocaties voor wonen, werken en voorzieningen komen tegemoet aan de bovenlokale behoefte. Bij de ontwikkeling van zulke locaties houden we onder meer het volgende in het oog:

- Meegroeien van groen en ruimte voor water;
- Nabijheid van recreatiemogelijkheden;
- Gezonde en veilige leefomgeving (qua geluid, geur en schone lucht);
- Beschikbaarheid van voldoende fossielvrije energie;
- Adequate afstemming op het natuurlijke water- en bodemsysteem;
- Goede ontsluiting en bereikbaarheid, ook met fiets en OV.

In aantrekkelijke, multifunctionele stadsranden met ruimtelijke kwaliteit, zorgen we dat de ontwikkeling van stedelijke functies en de aanleg van energie- en data-infrastructuur gelijktijdig plaatsvindt met de aanleg van groen, water en recreatieve voorzieningen. Hierin nemen we samen met gemeenten de regie (uitnodigingszones). Gemeenten werken op hun beurt aan een gezonde en inclusieve woon- en leefomgeving met een inrichting die de volgende kenmerken combineert:

- Beperking van hittestress en wateroverlast;
- Vergroten van de biodiversiteit;
- Een levendig en gemengd karakter;
- Uitnodiging tot bewegen, ontmoeten en ontspannen;
- Tot stand brengen van ruimtelijke kwaliteit en identiteit.

Verbindingen en bereikbaarheid

We versterken de verbindingen tussen steden, dorpen en het platteland, en tussen verschillende vervoerswijzen (OV, fiets, auto, water en lucht). Met nadruk op het optimaliseren, combineren en doelmatig benutten van de bestaande verbindingen. Een betere onderlinge bereikbaarheid van wonen, werken, voorzieningen, onderwijs- en kennisclusters is voorwaarde voor een schaa sprong in netwerkkracht van steden en dorpen. En het draagt bij aan de leefbaarheid in dorpen en landelijk gebied. Dit vraagt om gerichte investeringen in netwerken, openbaar vervoer, energie en kennisinfrastructuur; in de verstedelijkingsstrategie en kernenstrategie werken we dit met gemeenten uit. Streven is dat banen en regionale voorzieningen voor iedereen van huis uit binnen dertig minuten reistijd te bereiken zijn; voor basisvoorzieningen is het streven vijftien minuten. Mobiliteitshubs spelen hierin een belangrijke rol doordat ze verschillende vervoerstypen verknopen en het overstappen vergemakkelijken. Daarbij hoort passende laadinfrastructuur voor elektrisch vervoer, in het bijzonder bij mobiliteitshubs en OV-knooppunten.

Bij nieuwe ruimtelijke projecten zijn adequate ontsluiting en goede bereikbaarheid voorwaarden. De steden en regiokernen zijn de knooppunten van snelle, goed bezette OV-lijnen. Van daaruit zorgen we voor een fijnmazige ontsluiting van de kleinere kernen met passend lokaal vervoer. Vestiging van functies in de omgeving van OV-knooppunten en stations draagt bij aan het optimaliseren van de bereikbaarheid. Transferia rond de steden ontlasten binnensteden en maken deze veiliger.

De door het Rijk geplande Lelylijn versterkt niet alleen de onderlinge verbindingen in het Fries Stedelijk Netwerk en in Noord-Nederland, maar ook de aansluiting op de rest van het land. Bij de planvorming rond woon- en werklocaties houden we rekening met de aanleg van deze spoorlijn. Belangrijk aandachtspunt is de aansluiting van de omliggende regio's op de nieuwe halteplaatsen.

Gastvrijheidssector met meerwaarde

Slimme groei van de gastvrijheidssector draagt bij aan een prettige leefomgeving, leidt tot behoud van voorzieningen en karakteristieke gebouwen én schept toekomstbestendige banen. De sector is dan ook van grote waarde. Niet alleen voor de brede welvaart, maar ook voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Ze raakt immers een grote verscheidenheid aan ruimtelijke vraagstukken.

In relatie tot de gastvrijheidssector merken we het volgende op:

- Naast de traditionele watersport en vaarrecreatie, zien we kansen in cultuur-, bezinnings-, agro- en natuurtoerisme. Ontwikkelingen die passen bij de kwaliteiten van Fryslân en het verduurzamen van het toerisme;
- We benutten en versterken de potentie van water- en landrecreatie. Ruimtelijke ontwikkelingen houden rekening met behoud van de bestaande landelijke en provinciale netwerken voor wandelen, fietsen en varen. Gebieds- en landschapskwaliteiten zijn leidend en inspirerend voor nieuwe ontwikkelingen en aanpassingen;

- Nieuwe, grootschalige voorzieningen passen niet bij slimme groei van het toerisme. Uitzonderingen zijn mogelijk, mits een initiatief grote meerwaarde heeft voor opgaven als natuurontwikkeling, ruimtelijke kwaliteit en/of leefbaarheid;
- Prioriteit ligt bij kwaliteitsverbetering en de meerwaarde van recreatieve en toeristische voorzieningen voor inwoners en bij het aantrekken van passende doelgroepen;
- Op de Waddeneilanden zien we kansen voor duurzame recreatievormen die aansluiten bij het unieke landschap, de natuur, het erfgoed en bij de draagkracht van de eilanden.

Bewegingskaart 3 (zie kaartenboek)

Naar sterke steden en dorpen in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Op deze kaart staat de kernenstructuur met het Fries Stedelijk Netwerk, de twee regiosteden Harlingen en Dokkum, de regiokernen, waddenkernen, overige dorpen en plattelandsdorpen. Ook het netwerk van fietspaden, autowegen, spoorverbindingen is aangegeven. De cirkels rondom de steden en de regiokernen geven indicatief het verzorgingsgebied aan; we streven ernaar dat iedereen in Fryslân binnen 15 tot 30 minuten toegang heeft tot banen en belangrijke voorzieningen.

3.4 Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Fryslân maakt in de komende decennia werk van een sterke, circulaire economie met een betrouwbare en betaalbare fossielvrije energievoorziening. Met als sleutelwoorden: slim clusteren en verbinden.

Met bodem, water en landschappelijke waarden als basis bouwen we voort op de kracht en kwaliteiten van Fryslân als koploper in de circulaire economie. En bezien we circulaire ontwikkeling mede in samenhang met klimaatadaptatie en natuurherstel.

Door economie, energie en mobiliteit grotendeels op de meest geschikte locaties te concentreren, benutten we netwerken en infrastructuur maximaal. Deze netwerken en infrastructuur staan onder druk en moeten worden versterkt om de huidige en nieuwe Friese bedrijvigheid goed te faciliteren. Bovendien versterken we synergie-effecten en is concentratie gunstig voor de ruimtelijke kwaliteit.

Hierbij zetten we in op de volgende zaken:

- Groei van de zes economische speerpuntsectoren (AgroFood, Water Technology, High Tech Systems & Materials, Circular Materials, Maritime Technology, Tourism & Hospitality) waarmee we ook onze koploperpositie in de circulaire economie verder versterken;
- Ontwikkelruimte naar aard en schaal blijven bieden voor lokale en regionale bedrijvigheid, die van oudsher de economische structuur van Fryslân stutten;
- Het faciliteren van een fossielvrije bedrijfsvoering en mobiliteit;
- Uitstekende verbindingen ((vaar)wegen, digitale netwerken, Openbaar Vervoer) zorgen voor de bereikbaarheid en onderlinge connectiviteit van belangrijke economische clusters. Hiermee stimuleren we innovatie en versterken we het vestigingsklimaat voor nieuwe, stuwende - en bij voorkeur - innovatieve bedrijven;
- De door het Rijk geplande Lelylijn, als bijdrage aan genoemde connectiviteit, zowel binnen Noord-Nederland als met de rest van het land. Niet alleen het Fries Stedelijk Netwerk profiteert, maar ook de omliggende regio's;
- Het stimuleren van het gebruik van ons vaarwegennet voor goederenvervoer over water. Vaarverbindingen zoals het Prinses Margriet- en Van Harinxmakanaal worden robuuste, strategische corridors binnen de grotere Europese netwerken. Het ontwikkelen van een samenhangend netwerk van binnenhavens en zeehaven Harlingen, is een aanjager voor de maritieme maakindustrie, jachtbouw en bedrijven met veel vervoer over water. Watergebonden bedrijven concentreren zich op enkele goed ontsloten natte bedrijventerreinen; de ontwikkeling hiervan sluit aan op de huidige vaarwegklasse;
- Inzet van drones om snel, veilig en efficiënt data te verzamelen, inspecties uit te voeren, (medische) goederen te transporteren en taken uit te voeren op moeilijk bereikbare of risicovolle locaties.

Het juiste bedrijf op de juiste locatie

Bij het ruimtelijk programmeren van bedrijventerreinen sturen we op de match tussen bedrijf en locatie. Dit betekent dat de aard en schaal van een onderneming moeten passen bij een reeks van factoren:

- De context van de stad of het dorp;

- Het onderliggende water- en bodemsysteem;
- De ontsluiting en bereikbaarheid;
- De beschikbaarheid van energie en zoetwater;
- De specifieke kwaliteiten van stad of dorp.

We beginnen met het optimaal benutten en opwaarderen van bestaande bedrijventerreinen. Dit betekent: indeling, verblijfskwaliteit en bereikbaarheid verbeteren, klimaat adaptief maken en voorzien in snel internet, duurzame energie en laadinfrastructuur (zogenoeten 'clean energy hubs'). Op enkele strategische locaties bieden we ruimte aan grootschalige bedrijvigheid (kavels >3 ha.) met een duidelijke (regionale) meerwaarde, die bijdraagt aan de brede welvaart van Fryslân.

Duurzame energie dichtbij

Energie is essentieel voor goed en betaalbaar wonen, werken en verplaatsen in Fryslân. De energievoorziening staat echter onder druk. De ontwikkeling van bedrijven wordt beperkt door stijgende prijzen en netcongestie. Hierdoor stagneren uitbreiding en verduurzaming. Maar ook huishoudens voelen de hoge energiekosten. Bovendien stagneert de woningbouw doordat niet altijd in aansluitingen kan worden voorzien.

Om deze problematiek op te lossen moeten we het energienetwerk slimmer benutten en uitbreiden. Daarbij zetten we ook vol in op energiebesparing en toepassing van niet-elektrische bronnen, zoals groen gas en duurzame warmte. Het tijdelijk opwekken van nieuwe elektriciteit in de vorm van zonne- en windenergie is echter nodig. En op termijn mogelijk met SMR's (Small Modulair Reactors) en wind op zee. De energieproductie van nieuwe windturbines koppelen we aan de Friese energievraag. Dit onder strikte voorwaarden en in samenhang met andere ruimtelijke opgaven, waarbij de opbrengsten zo veel mogelijk binnen de provincie blijven. Daarbij ruimen we verouderde turbines op.

Nieuwe ontwikkelingen die veel energie vragen, zoals bedrijvigheid en transport, koppelen we slim aan plekken waar voldoende energie beschikbaar is of kan worden opgewekt.

Tot 2035 concentreren we onze aandacht op het volgende:

- Versneld benutten van duurzame warmtebronnen zoals aquathermie, groengas, restwarmte en geothermie om de behoefte aan lokaal opgewekte elektriciteit te beperken. Dit vraagt om lokaal maatwerk;
- Slimmer omgaan met beschikbare energie door vraag en aanbod lokaal beter op elkaar af te stemmen en meer flexibele capaciteit op het elektriciteitsnet te realiseren. Energiehubs op centrale knooppunten zorgen voor stabiliteit in het energienetwerk en voor snelheid en doelmatigheid van onze energievoorziening;
- Versnellen van de uitbreiding van de energie-infrastructuur door vergunningverlening te stroomlijnen en de inzet van provinciale grondposities te verkennen;
- Stimuleren van opslag bij grootverbruikers en selectief en onder voorwaarden toestaan van grootschalige batterijopslag (> 70 MW);
- Saneren van verouderde windturbines om parallel ruimte te creëren voor moderne exemplaren bij (middel)grote energievraagclusters. Ruimte bieden voor nieuwe windenergie op logische locaties nabij (middel)grote energievraagclusters, onder strikte voorwaarden en met oog voor de ruimtelijke kwaliteit;

- Onderzoek naar de haalbaarheid van kleine, modulaire kernreactoren (SMR's) en volgen van innovaties zoals getijdenenergie, onderwatervliegers en blue energy.

Na 2035 streven we het volgende na:

- Een sterke aansluiting op nationale en Europese energienetwerken - denk aan de waterstofbackbone en 380 kV-verbinding - om onze energievoorziening stabiel, betrouwbaar en toekomstbestendig te houden;
- Het afstemmen van ontwikkelingen die veel energie vragen op de daadwerkelijke beschikbaarheid daarvan. Denk daarbij aan woningbouwlocaties, bedrijventerreinen en mobiliteit;
- Concentratie van duurzame energieopwekking. Tijdelijke clusters van wind- en zonne-energie worden vervangen door meer permanente oplossingen. Kernenergie kan deel van de energiemix uitmaken, mits uit onderzoek blijkt dat dat wenselijk en haalbaar is.

Circulaire economie en sluiten van kringlopen

Fryslân is wereldwijd koploper in de circulaire economie met actoren als Vereniging Circulair Fryslân, Omrin, Wetsus, de Dairy Campus en een innovatieve agrofoodsector. Deze positie willen we uitbouwen en opschalen. Naast toepassing van nieuwe technieken in productie en verwerking, hebben we het dan ook over het doorontwikkelen, uitdragen en vermarkten van kennis.

In 2030 kunnen we Europees vooroplopen op het terrein van de grondstofkringlopen. We gaan daarom slim en spaarzaam om met zowel grondstoffen, componenten als eindproducten. We werken toe naar een integrale aanpak waarin ketens sluiten en afval niet meer bestaat. Naast de productie werkt dit door in de consumptie van goederen, waarbij bewustzijn, koopgedrag, en duurzame omgang met reststoffen centraal staan.

In de overgangsfase naar een volledig circulaire economie bestaan er twee economieën naast elkaar: een lineaire en een circulaire. Dit zal tijdelijk meer ruimte kosten, tot wel zo'n 40%. Ruimte die eerst op bestaande locaties gevonden moet worden. Bijvoorbeeld door revitalisering, herverkaveling en herplaatsing, inschikking en meervoudig ruimtegebruik. In een later stadium komt noodzakelijke uitbreiding in het vizier. Op geschikte locaties dient altijd voldoende ontwikkelruimte te zijn voor watergebonden bedrijven en zwaardere bedrijven in de hogere milieucategoriën.

Het sluiten van kringlopen geldt ook in het landelijk gebied. Agrarisch ondernemers maken daarbij gebruik van elkaars grondstoffen en producten. Zo kan samenwerking tussen akkerbouw- en veeteeltbedrijven (her)gebruik van reststromen stimuleren. Ook de productie van groengas uit mest is kansrijk – afhankelijk van toekomstige ontwikkeling van het mestaanbod – en biedt agrariërs nieuwe kansen op inkomsten. De kans bestaat dat hierdoor de druk op het netwerk van erftoegangswegen en provinciale wegen toeneemt. We monitoren hoe dit uitpakt en anticiperen waar nodig.

Bewegingskaart 4 (zie kaartenboek)

Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

De netwerken voor energie en economie zijn de belangrijkste dragers van deze kaart. Samen met de grote en middelgrote steden wordt zichtbaar waar de economie, voorzieningen en mobiliteit samenkomen. Ook laat de kaart zien waar de grootste energievraagclusters zich bevinden en waar

wordt ingezet op het uitbreiden van onderstations en opwek van duurzame energie. Deze kaart vormt een belangrijke basis voor de uitnodigingszones stedelijk op de Visiekaart. Het zijn de gebieden waar woningbouw, circulaire economie, voorzieningen en duurzame energievoorziening samenkomen. Samen met de grote infrastructuur, zowel op land als op water, stuurt energievoorziening sterk op toekomstige ontwikkelingen.

H4. Sturing: samenwerken in de geest van de Omgevingswet

De Omgevingsvisie is een instrument op grond van artikel 3.2 van de Omgevingswet. We sluiten voor onze sturingsfilosofie dan ook aan bij de doelen van deze wet:

- Meer samenwerken als één overheid, met onderkenning van de verschillende belangen;
- Meer samenhang brengen in de afwegingen en keuzes voor de leefomgeving;
- Ruimte laten voor maatwerk en initiatieven;
- Snellere en betere besluitvorming realiseren;
- Overzichtelijke regels opstellen.

Deze Omgevingsvisie beschrijft zo concreet mogelijk de provinciale opgaven en belangen, ambities en oplossingsrichtingen. Onze samenwerkingspartners, de Friese gemeenten, Wetterskip Fryslân en het Rijk, vragen dit ook van ons. Dit is gedaan in de vier bewegingen en de thematische uitwerkingen daarvan. Om dit alles gestalte te geven sturen niet alleen op proces, maar voeren we ook regie op bovenlokale vraagstukken, zoals klimaatadaptatie, energie, landbouw, natuur en de grote woningbehoefte.

We doen dit altijd samen en in overleg met onze partners. Tegelijk wordt ons gevraagd om waar dat kan, ruimte te bieden aan andere partijen en initiatiefnemers. Bijvoorbeeld door lokale ruimtelijke afwegingen aan gemeenten over te laten, dus decentraal te doen wat decentraal kan. Of door ideeën en initiatieven 'van onderop' te stimuleren vanuit een positieve houding: ja, mits. En gebruik te maken en aan te sluiten bij wat er al gebeurt.

Dat vraagt een manier van sturing waarbij we als provincie onze opgaven centraal stellen en samen met samenwerkingspartners keuzes bepalen en aan oplossingsrichtingen werken. De opgaven zijn hierboven in paragraaf 2.2 beschreven. Met deze opgaven dragen we bij aan onze provinciale belangen (zie bijlage 4).

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe we de samenwerking voor ons zien en hoe wij de instrumenten uit de Omgevingswet inzetten om onze doelen te bereiken.

4.1 Samenwerken aan onze opgaven en brede welvaart

Wij kiezen in deze Omgevingsvisie zoveel mogelijk voor samenwerking als manier om doelen te realiseren. Niet alleen omdat de Omgevingswet dat vraagt, maar ook omdat het ons helpt bij het maken van de juiste keuzes. Door samenwerking leren we de verschillende belangen en invalshoeken die rond een vraagstuk spelen goed kennen. Alleen zo komen we tot integrale keuzes en een dezelfde aanpak.

Onze ambitie is om de beweging te maken naar samenwerking als één overheid. We zijn ons ervan bewust dat we daar nu nog niet zijn. We zullen samen met onze partners de beweging moeten maken.

De opgaven waar Fryslân voor staat zijn omvangrijk en urgent. Bij het maken van keuzes – en het vinden van oplossingen – hebben we andere partijen nodig. De opgave bepaalt het schaalniveau van de oplossingen, de daarvoor benodigde maatregelen, de samenstelling van samenwerkende partijen en de tijdsperiode waarin een oplossing nodig is. Ook hangt de gebiedsbegrenzing (provinciebreed of specifiek gebied) af van de opgave.

We stellen onszelf en anderen steeds de vraag; hoe draagt een oplossing of een maatregel bij aan de brede welvaart in Fryslân?

Vanuit de gedachte 'decentraal wat kan, centraal wat moet', nemen we als provincie meer (proces)regie op bovenlokale vraagstukken. Uiteraard in overleg met onze samenwerkingspartners. Andere partijen en initiatiefnemers hebben ook hun rol in deze vraagstukken. Zo laten we lokale ruimtelijke afwegingen zoveel mogelijk over aan gemeenten (decentraal wat kan) en stimuleren we ideeën en initiatieven 'van onderop' vanuit een positieve houding: ja, mits. Voor deze 'mits' hanteren wij onze Omgevingsvisie als kader. We denken mee en adviseren over projecten en plannen vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor omgevingskwaliteit. De ideeën voor een gezamenlijke werkwijze, vanuit één overheidsgedachte, werken we de komende tijd uit; bijvoorbeeld in de vorm van een Friese organisatie voor omgevingskwaliteit.

In Fryslân zetten we als provincie al jaren in op (voorkant)samenwerking: we willen vroeg met elkaar 'om tafel gaan' voor snelle, integrale oplossingen met oog voor ieders belang. Zowel met inwoners, bedrijven en organisaties als met de Friese gemeenten en Wetterskip Fryslân. Eén van de uitgangspunten van de Omgevingswet is dat overheden meer als één overheid optreden en meer samenwerken. We doen dan ook een beroep op de kennis, middelen en innovatiekracht van alle partijen die bij een opgave betrokken zijn en zijn ons bewust van de beweging die we zelf ook willen maken in de samenwerking.

Zo werken we samen aan een toekomstbestendig en herkenbaar Fryslân. Dat vraagt een bestuursstijl die samenwerking stimuleert en ruimte biedt voor maatwerk. Met als voorwaarde dat de provinciale belangen gewaarborgd blijven. We gaan dan ook voor een integrale en adaptieve aanpak, met oog voor participatie en een evenwichtige afweging van belangen, soms provinciebreed, soms voor een specifiek gebied.

Samenwerken aan de Friese verstedelijkings- en kernenstrategie

De gemeenten van het FSN en de provincie werken de verstedelijkingspropositie voor het FSN uit tot een verstedelijkingsstrategie, met een investerings- en uitvoeringsagenda. De gemeenten zijn de trekker van dit proces. De vijf thema's uit de verstedelijkingspropositie gaan we verdiepen en met elkaar verbinden:

- Ruimte bieden aan verdergaande specialisatie en clustering van de economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief;

- Blijven bouwen aan een onderling gedifferentieerd woningaanbod en zorgen voor voorzieningen in de nabijheid;
 - Ontwikkelen van talent door kwalitatief, gericht onderwijs en talent vasthouden door vergroten keuzevrijheid binnen het Noordelijk Stedelijk Netwerk;
 - Versterken interne en externe multimodale verbindingen (weg, water en spoor);
 - Verweving stad en land door groene en blauwe routes, anders bouwen en energie(transitie).
- De tijdshorizon loopt tot 2050.

Parallel hieraan gaan de provincie en alle Friese gemeenten een kernenstrategie opstellen voor heel Fryslân. Deze zal, net als de verstedelijkingsstrategie, een uitwerking zijn van het netwerk van steden en dorpen in deze Omgevingsvisie en dezelfde thema's omvatten. De provincie voert de (proces)regie op de samenwerking om tot de kernenstrategie te komen. De strategie geeft inzicht in de benodigde ruimte, zowel binnenstedelijk als buitenstedelijk, en geeft aan waar clustering van activiteiten en meervoudig ruimtegebruik nodig zijn. Op deze manier komen we gezamenlijk, gemeenten en provincie, tot een integrale en goed op elkaar afgestemde ontwikkeling van steden én dorpen. We nemen de verstedelijkingsstrategie en kernenstrategie vervolgens op in een provinciaal Omgevingsprogramma.

4.2 Onze rollen

Als provincie vervullen we bij ruimtelijke vraagstukken verschillende rollen. Voor ieder vraagstuk/programma bepalen we vooraf welke rol – of rollen – we aannemen om partners helderheid te geven. Ook als onze rol gaandeweg een traject verandert, stellen we hen daarvan op de hoogte.

Rechtmatige overheid

Daar waar we volgens de wet het bevoegde gezag zijn omdat we regels stellen, vergunningen verlenen of toezicht houden is onze rol helder. We voeren dan wettelijke taken uit en treden op als rechtmatige overheid. Ook in dat geval zoeken we naar afstemming en/of samenwerking met onze partners. Bijvoorbeeld door zoveel mogelijk onderwerpen, voorafgaand aan een formele procedurestap, af te stemmen (voorkantsamenwerking). Of door tijdig in gesprek te gaan met belanghebbenden over een vergunning die we willen verlenen.

Presterende overheid

Ook als presterende overheid voeren we wettelijke taken uit, zoals het aanleggen en beheren van wegen, vaarwegen en natuur. Daarbij stemmen we af met andere beheerders (gemeenten, Wetterskip Fryslân, het Rijk, boeren en terreinbeheerders) wanneer we wat doen. We wisselen daarbij onderling de nodige kennis en ervaring uit. Op provinciale projecten voeren we de regie, werken we actief samen met andere overheden – ook om werk met werk te maken – en communiceren we proactief met de projectomgeving.

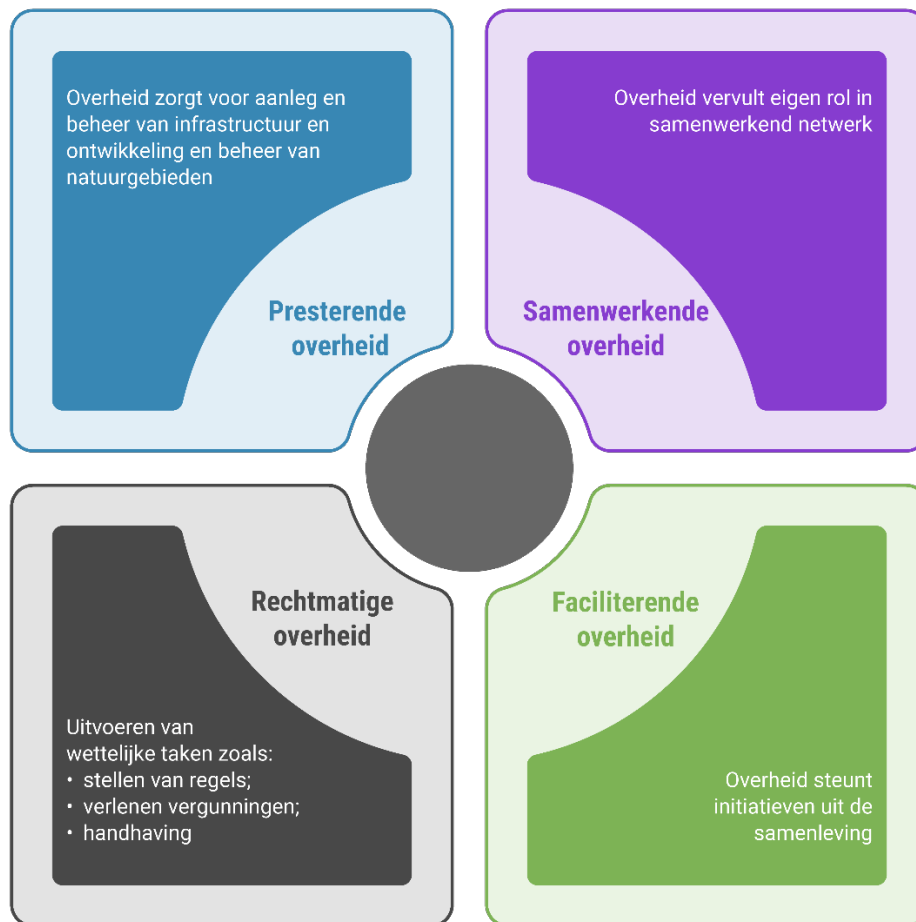
Samenwerkende overheid

Indien er sprake is van een gezamenlijke opgave, dan zijn wij als samenwerkende overheid één van de partners. We hebben als provincie onze eigen taak binnen zo'n samenwerking. Als het gaat om bovenlokale vraagstukken of om een opgave in een Omgevingsprogramma dat we moeten vaststellen, dan ligt de (proces)regie/coördinatie bij de provincie. In andere gevallen zijn we verantwoordelijk voor het voeren van de

benodigde procedures, brengen we kennis of middelen in of zijn we de verbinding richting het Rijk.

Faciliterende of participatieve overheid

Bij situaties waarin een gemeente, Wetterskip Fryslân, maatschappelijke organisaties of private partijen aan zet zijn ondersteunen wij hen waar nodig. In die situaties zijn wij de faciliterende of participatieve overheid en geven ons beleid en onze regels de kaders aan. Als initiatieven niet passen binnen deze kaders, maar wel gewenst zijn vanwege het maatschappelijk belang en/of het leereffect, dan stellen we vooraf gezamenlijk de kaders voor zo'n initiatief vast; zo nodig wijken we gemotiveerd af van het algemene beleid en de regels. We dragen bij aan dit soort initiatieven door de inbreng van kennis, financiële middelen, of door grond, vastgoed of materiaal beschikbaar te stellen.

De rollen zullen verschillen per beweging. Op de volgende pagina's een indicatieve invulling daarvan.

Beweging 1: Naar een mooie, gezonde, inclusieve en veilige leefomgeving met identiteit

Presterende Provincie Gezonde en veilige leefomgeving: Actief werken aan '30 minuten gemeenschap': regionale voorzieningen binnen 30 minuten-en basisvoorzieningen binnen 15 minuten bereikbaar Landschap, erfgoed en identiteit: • In stand houden Noordelijk Archeologisch Depot; • Structurele middelen voor provinciale instellingen voor landschap en erfgoed; • Uitvoering gedecentraliseerde taak Subsidie Regeling Monumenten (SUMO).	Samenwerkende Provincie Gezonde en veilige leefomgeving: • Deelnemen aan Schone Lucht Akkoord en gemeenten stimuleren óók deel te nemen; • Inbrengen regionale en lokale belangen in het Defensie vraagstuk (geen toename van de overlast, beschermen van natuurwaarden, ruimtebeslag ook op toekomstige ontwikkelingen afstemmen en koppelkansen benutten) • Samen met gemeenten werken aan gezonde leefomgeving Landschap, erfgoed en identiteit • Actualiseren FAMKE kaarten (met input vanuit gemeenten); • Onderzoek naar het goed onderbrengen en inrichten van de advisering op omgevingskwaliteit, bijvoorbeeld in de vorm van een Fries expertisecentrum voor omgevingskwaliteit.
Rechtmatige Provincie Gezonde en veilige leefomgeving: • uitvoerings- en Handhavingsstrategie Fryslân uitvoeren; • bij beoordeling Omgevingsplannen toetsen op gezond en veilig; • Omgevingsverordening aanpassen om opgave gezond en veilig te halen en • Opzet Omgevingsprogramma milieu/gezonde leefomgeving; • Verlenen van provinciale Omgevingsvergunningen voor en handhaving op bedrijven waarvoor provincie bevoegd gezag is. Landschap, erfgoed en identiteit: • Via regels Omgevingsverordening sturen op principe: herstructurering, herbestemming, inbreiding voor uitbreiden; alles passend bij landschap en nederzettingsstructuur; • Opzetten Omgevingsprogramma (en daarna regels in Omgevingsverordening) voor beschermen, behouden en ontwikkelen van bepaalde kenmerken (zoals dijken, waterlopen en reliëf); • Opnemen Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid in Omgevingsverordening.	Faciliterende/participatieve Provincie Gezonde en veilige leefomgeving: • Proactief kennis over gezond en veilig delen met gemeenten bij opstellen ruimtelijke plannen; • Een handreiking gezonde en veilige leefomgeving opnemen in een Omgevingsprogramma. Landschap, erfgoed en identiteit: • Proactief kennis, ontwerp-kracht en oplossingen inbrengen over landschap en erfgoed bij ruimtelijke plannen; • Ondersteunen en subsidiëren projecten voor groen-blauwe dooradering en herstel en beheer van cultuurlandschap; • Diverse subsidieregelingen en financiering voor onderhoud, restauratie en herbestemming van monumenten en waardevolle bebouwing.

Beweging 2: Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

Presterende Provincie Water, bodem en klimaat: • Sturen op vasthouden, bergen en afvoeren; • Peilopzet rondom N2000 gebieden en/of sloten en greppels aanpassen om ontwatering tegen te gaan; • Beekherstelprojecten: In beekdalen meer ruimte voor water terugbrengen (waterpeil omhoog/meanders terugbrengen); • Natuurontwikkelingsprojecten met ook landbouwkundige aanpassingen om meer water vast te houden in beekdalen; • Uitvoering geven aan projecten in het kader van het Veenweideprogramma. Landbouw: Onderzoek naar opzetten Gebieds/Uitvoeringsprogramma Zuidelijke Wouden (vergelijkbaar met Veenweideprogramma). Natuur: • Uitvoer natuurherstelmaatregelen via Programma Natuur en Maatregelpakket Natuur; • Beekherstelprojecten: In beekdalen meer ruimte voor water terugbrengen (waterpeil omhoog/meanders terugbrengen); • Natuurontwikkelingsprojecten met ook landbouwkundige aanpassingen om meer water vast te houden in beekdalen; • Benutten koppelkansen met natuurontwikkeling bij uitvoering Veenweideprogramma; • Uitvoering Fries Brandbeheersingsplan; • Zorgen voor voldoende vismigratievoorzieningen om visstand op peil te houden; • Aankoop gronden voor afronding NNN en borgen van inrichting daarvan voor natuur.	Samenwerkende Provincie Water, bodem en klimaat: • In overleg blijven met Rijk over beschikbaarheid zoetwater in IJsselmeer en keuzes in landelijk hoofdwatersysteem (o.a. verdringingsreeks bij droogte) en daar afspraken over maken; • Met Wetterskip Fryslân samenwerken om benodigde peilverhoging, verbreding en verondieping sloten e.d. te realiseren. Landbouw: • Samen met Rijk ontwikkelen van afwegingskader voor inzet landbouwgronden; • Gebiedsgericht samenwerken aan de meervoudige opgaven en aan het vinden van oplossingen/perspectieven die passen bij een gebied en daarbij gezamenlijke en langjarige afspraken maken over waterbeheer, landschap, biodiversiteit en landbouwontwikkeling. Natuur: • Rol blijven houden in Waddengebied en IJsselmeer waar nationale en regionale opgaven om een integrale aanpak vragen; • Aansluiting bij Collectief Natuurinclusief en Agenda Natuurinclusief om biodiversiteit te verbeteren; • Weidevogelbeheer afstemmen met agrarische collectieven en Bond Friese Vogelwachten.
Rechtmatige Provincie Water, bodem en klimaat: • Mogelijk maken van aanleg van waterbergingspolders; • Op langere termijn; aanleg van 1 of 2 nieuwe zeegemalen mogelijk maken; • Grondwateronttrekkingen tegengaan in overgangszones; • Regelen en handhaven reserveringszones voor dijkversterking in Omgevingsverordening; • Via Omgevingsverordening sturen op water- en klimaatrobuust bouwen; • Lozingsvergunningen en regelgeving actualiseren om hoeveelheid schadelijke stoffen in water terug te dringen; • Opstellen Regionaal Water en Bodemprogramma met maatregelen om o.a. water en bodemkwaliteit te verbeteren én maatregelen om (drink)waterbesparing te stimuleren; • Ontgronden t.b.v. winning mag alleen d.m.v. multifunctionaliteit (dus combinatie met andere functie, en passend in een gebied (integrale afweging); • Instructieregels in Verordening opnemen voor peilbesluiten, o.a. in Veenweide (i.v.m. insteek grondwater 40 cm onder maaiveld); • Verbod op vervuilen activiteiten en risicovolle activiteiten in ondergrond nabij drinkwaterbronnen; • Aanvullende strategische voorraden voor drinkwater worden beschermd via Verordening. Landbouw:	Faciliterende/participatieve Provincie Water, bodem en klimaat: • Stimuleren om drainage van landbouwpercelen te beperken Bewustwordingscampagne opzetten om schadelijke stoffen in water terug te dringen; • Stimuleren besparing gebruik drinkwater; • Stimuleren preventieve maatregelen bij (agrarische) bedrijven om waterkwaliteit te verbeteren; • Stimuleren om ruimtelijke ingrepen voor water en bodem te koppelen met andere opgaven (natuur, klimaat, recreatie); • Stimuleren initiatieven om hoger waterpeil in Veenweidegebieden te realiseren/stimuleren van natte teelten; • Grondaankoop of -ruil inzetten voor o.a. Veenweide-opgave. Landbouw: • Met actief grondbeleid de mogelijkheden voor een (boer)diverse ontwikkeling van agrariërs ondersteunen; • Inzet grondbeleid en subsidieregelingen om meervoudige opgaven te kunnen realiseren; • Stimuleren nieuwe teelten en innovaties om kringlopen te versterken/circulariteit te vergroten; • Versterken mogelijkheden (o.a. verbeteren financieringsstromen vanuit Rijk) voor agrarisch natuurbeheer (waaronder ook weidevogelbeheer) en waterbeheer (groenblauwe diensten); • Ondersteunen visserijsector naar duurzame toekomst.

• Afwegingskader voor landbouwgronden opstellen en regelen; • Agrariërs via maatwerkregeling in de Verordening meer ruimte geven voor nevenactiviteiten (bv mestvergisting), innovaties en technische ontwikkeling in de bedrijfsvoering; • Inzetten (met regels) op: Behoud, optimalisatie en verduurzaming glastuinbouw i.p.v. nieuwvestiging. Natuur: • Maximaal inzetten op bestaande afspraken/voldoen aan wet- en regelgeving; • Opzetten Omgevingsprogramma (of gebiedsplannen) met maatregelen om Basiskwaliteit Natuur te realiseren; • Weidevogelgebieden blijven beschermen via Verordening; • Regels voor bescherming, mitigatie en compensatie NNN/N2000 gebieden (Vogel- en Habitatrichtlijn) + vergunningverlening voor projecten/activiteiten; • Beleid ontwikkelen en regels en vergunningen opstellen voor actieve soortenbescherming om wettelijke taak beter uit te kunnen voeren; • Verordening aanpassen door bij ingrepen in of met negatief effect op NNN in te zetten op fysieke i.p.v. financiële compensatie.	
--	--

Beweging 3: Naar sterke steden en dorpen in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Presterende Provincie Leefbaarheid: • Actief werken aan '30 minuten gemeenschap' via mobiliteitshubs; • Een goed Daily Urban System als basis voor voldoende fysieke en digitale bereikbaarheid. Bereikbaarheid: • Ontwikkelen mobiliteitshubs (regionaal en bovenlokaal en dorps hubs); • Versterken fietsnetwerk • Infrastructurele maatregelen ter verbetering van de verkeersveiligheid; • Concessieverlening OV. Gastvrijheid: Investeren in recreatieve infrastructuur (fietsnetwerk, vaarwegen).	Samenwerkende Provincie Wonen: • Inbrengen kennis over creatieve manieren om tot meer voordeuren te komen; • Inbrengen kennis/stimuleren circulair en biobased bouwen; • Stimuleren/inbrengen kennis over innovatie in bouw (bv fabrieksmatig bouwen); • Regionale afspraken met gemeenten over programmering woningbouw (zowel kwantiteit als kwaliteit). Leefbaarheid: Samenwerken met gemeente in Friese Retailaanpak om centra op peil te houden. Bereikbaarheid: Inbreng STOMP-principe bij gebiedsontwikkelingen. Gastvrijheid: • Met Rijk en gemeenten impuls geven aan recreatie in en rond steden en regiokernen; • Stimuleren/kennis inbrengen over duurzame recreatie.
Rechtmatige Provincie Wonen: • In volkshuisvestingsprogramma beleid en maatregelen vastleggen t.b.v. betaalbaarheid woningen en wonen voor de juiste doelgroepen, o.a. ook arbeidsmigranten; • In Omgevingsprogramma sterke dorpen en steden wordt ruimtelijke vertaling van de woningbehoefte (gekoppeld aan economische ontwikkeling en leefbaarheid) uit verstedelijkingsstrategie F4 en Fryslân-brede kernenstrategie vastgelegd; • Mate van groei woningvoorraad kernen wordt gekoppeld aan de omvang van kernen; • Eerst herstructureren, inbreiden en dan pas uitbreiden, mede ook in verband met enorme herstructureringsopgave; • Regels voor hergebruik/herbestemming vrijkomende agrarische percelen en ruimte voor ruimte regeling; • Uitbreiding voor woningbouw alleen daar waar het kan vanuit Energie in combinatie met duurzame warmtevoorziening. Leefbaarheid: • Door middel van een Omgevingsprogramma sterke steden en dorpen toewerken naar een goede balans tussen economische ontwikkeling en ruimtelijke/sociale ontwikkeling en tussen steden en regiokernen; • Regels voor vrijkomende boerderijen/kerken etc. door passende hergebruik mogelijk te maken en Ruimte voor ruimte regeling. Bereikbaarheid: Actualisering Regionaal Mobiliteitsprogramma Gastvrijheid: • Regels voor slimme groei gastvrijheidssector; • Regels voor het revitaliseren en transformeren van recreatieterreinen; • Nieuwvestiging van grootschalige recreatieve voorzieningen is alleen mogelijk bij een meerwaarde voor andere opgaven	Faciliterende/participatieve Provincie Wonen: Actief werken aan 30 minuten gemeenschap: regionale voorzieningen binnen 30 minuten en basisvoorzieningen binnen 15 minuten bereikbaar. Leefbaarheid: • Stimuleren sociale cohesie door middel van verenigingen, dorpsbelangen en vrijwilligers; • Toewerken naar in elk dorp een ontmoetingsplek; • Faciliteren van initiatieven om voorzieningen te combineren. Bereikbaarheid: • Stimuleren duurzaam mobiliteitsgedrag; • Stimuleren veilig verkeersgedrag; • Stimuleren/faciliteren goede digitale bereikbaarheid (glasvezel); • Stimuleren van initiatieven voor fijnmazig publiek en privaat vervoer. Gastvrijheid: • Gebruiksvisies land- en waterrecreatie beschikbaar als inspiratie voor ontwikkelingen; • Faciliteren Slimme Groei gastvrijheid.

Beweging 4: Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

Presterende Provincie Economie en bedrijvigheid: • Uitvoering onderzoek Beter Benutten van bedrijventerreinen en welke sturing hierop mogelijk is, koppeling aan programmering; • Op grond van Uitvoeringsagenda ruimtelijk economische visie additionele ruimtevraag bepalen (met Rijk en gemeenten). Energie: • Goed ruimtelijk inpassen van nieuwe stations, kabelverbindingen en andere (grootschalige) energievoorzieningen; • Via laadinfrastructuur bijdragen aan elektrificatie mobiliteit; • Onderzoeken rol provincie in provinciale of regionale warmte- of energieorganisatie; • Onderzoek haalbaarheid SMR. Mobiliteit: • Fietsverbindingen verbeteren en versterken (vanuit STOMP principe); • Als concessieverlener blijven inzetten op goed busvervoer in provincie; • Aanleg mobiliteitshubs; • Goed beheer en onderhoud van provinciaal (vaar)wegennet en waar nodig infrastructurele maatregelen in verband met verkeersveiligheid; • Verbeteren infrastructurele knelpunten.	Samenwerkende Provincie Economie en bedrijvigheid: • Vanuit Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta economische profielen van de F4 en Harlingen en Dokkum versterken; • Samen met gemeenten (F4 + Harlingen) kijken naar geschikte locaties voor grootschalige bedrijvigheid (>3 ha) ten behoeve van locatiekeuzes gemeenten; • Samenwerken met kennisinstellingen, bedrijven en 'Europa' om biobased bouwen en circulariteit te bevorderen; • Regionale afspraken over bedrijvenprogrammering (kwantitatief en kwalitatief). Energie: • Samenwerken aan Actieplan Netcongestie voor slimmer gebruik bestaande netwerk. Ook specifiek voor de Waddeneilanden.; • Stimuleren grootgebruikers om energie op eigen terrein op te slaan; • Opwek mogelijkheden verkennen i; • Goed ruimtelijk inpassen van nieuwe stations, kabelverbindingen en andere (grootschalige) energievoorzieningen; • Inzetten op aftakking van nationale energienetwerken en Wind op Zee. Mobiliteit: • Richting Rijk inzetten op verbetering bestaand spoor (flessenhals Meppel); • Samen met provincie Groningen inzet op verduurzamen en frequentieverhoging spoor Groningen-Leeuwarden; • Participeren in onderzoeken Lelylijn; • Richting Rijk blijven inzetten op aanpak verouderde infrastructurele kunstwerken; • Op grond van Havenvisie en samen met gemeenten en haven- en bedrijvenorganisaties goederenvervoer over water stimuleren.
Rechtmatige Provincie Economie en bedrijvigheid: • Ruimtebehoefte bedrijventerreinen bepalen volgens trits revitaliseren, uitbreiden, nieuw terrein; op grond daarvan afspraken maken met gemeenten over programmering bedrijventerreinen; • Nieuwe terreinen alleen waar fossielvrije energie beschikbaar/opwekbaar is; • Ruimte voor bedrijvigheid afstemmen op kernenstructuur • (samen met gemeenten) bepalen afwegingskader voor toestaan nieuwe grootschalige bedrijvigheid; • Toestaan kleinere datacentra bij regionale meerwaarde en ondersteunend aan Friese economie; • Voorrang geven aan watergebonden en milieubelastende bedrijvigheid bij vrijkomen kavels op terreinen die daarvoor bedoeld zijn; • Afspraken maken met gemeenten over kantorenprogrammering; • Inzetten op meervoudig ruimtegebruik (ook duurzame energie, klimaatbestendigheid en sociale kwaliteit meenemen). Energie: • Opstellen Energieprogramma om doelen te bereiken o.a. door snellere vergunningverlening; • Blijven inzetten op toestaan opslag bij (en ten behoeve van) opwek;	Faciliterende/participatieve Provincie Economie en bedrijvigheid: Aanjagen en stimuleren van transitie naar circulaire economie (o.a. via subsidies en mogelijk maken proeftuinen) Energie: • Onderzoeken hoe grondstrategie kan bijdragen aan snel realiseren energie-infrastructureur; • Bevorderen initiatieven voor energiehub's op en rond bedrijventerreinen en koppeling aan energiegemeenschappen; • Stimuleren kleinschalige elektrolyse bij bedrijven of energiehub's; • Volgen ontwikkelingen innovatieve technieken, faciliteren wanneer dat kan; • Faciliteren Rijk bij verduurzamen veerdiensten Wadden; • Stimuleren van projecten voor energiebesparing, groen gas, aquathermie, etc. via onder andere het FSFE. Mobiliteit: • Blijven inzetten op veiligheid op het water (recreatievaart/beroepsvaart);

• Verkennen of en waar het nodig, alvorens grootschalige opslag toe te staan; • Omgevingsverordening aanpassen om mogelijkheden groen gas/mestvergisting beter te benutten (op agr. perceel, individueel, in lokale samenwerkingsverbanden of op bedrijventerreinen); • Omgevingsverordening aanpassen om windenergie, onder voorwaarden, toe te staan bij grote vraagclusters en via koppeling aan sanering oude turbines; • Regels erfmolens evalueren en zo nodig aanpassen; • Geen solitaire dorpsmolens toestaan. Dorpen/coöperaties kunnen participeren in andere windopstellingen; • Geen monofunctionele zonneparken toegestaan, op landbouwgronden, alleen nog bij meervoudig gebruik. Mobiliteit: • Regels stellen met betrekking tot vaarveiligheid en beheerszones langs provinciale (vaar)wegen; • Vanuit wettelijke taken onderzoek doen naar en verder ondersteunen/reguleren van ontwikkelingen in de luchtvaart; • Uitbreiding van luchthavens alleen toestaan bij: - o luchthavens met maatschappelijk belang, - o luchthavens met innovatief karakter met minimale overlast, - o luchthavens op locaties waarvoor al meerdere jaren TUG ontheffing is verleend	• Stimuleren dat functies die veel verplaatsingen met zich meebrengen, goed bereikbaar zijn met OV en fiets.
--	--

Verschillende instrumenten

Bij de verschillende rollen kunnen we verschillende instrumenten inzetten. Waarbij de instrumenten ook per situatie kunnen verschillen. We kunnen zaken regelen via onze Omgevingsverordening, door omgevingswaarden te bepalen, een concreet Projectbesluit te nemen of door een Omgevingsvergunning te verlenen. We bouwen aan onze leefomgeving door het uitvoeren van projecten, bijvoorbeeld de aanleg van de vismigratierivier, en het beheer en onderhoud van infrastructuur en natuur. We stimuleren ontwikkelingen of initiatieven van anderen die bijdragen aan onze doelen. Bijvoorbeeld door financiële middelen, kennis, materialen of ruimte beschikbaar te stellen. In Omgevingsprogramma's, samenwerkingsverbanden en/of een gebiedsgerichte aanpak, werken we samen met de onze samenwerkingspartners.

4.3 Provinciale belangen

Voor een Omgevingsvisie is in de Omgevingswet niet bepaald dat het proportionaliteits- en subsidiariteitsbeginsel in acht moet worden genomen. Dat past ook bij de status van een Omgevingsvisie, die zelfbindend is en onze ambitie schetst, maar geen taken en bevoegdheden vastlegt of beperkt. Dat kan bij een nadere uitwerking in de Omgevingsverordening wel aan de orde zijn. Dan moet sprake zijn van een provinciaal belang (proportionaliteit) en moet dat belang niet op doelmatige of doeltreffende wijze door de gemeente kunnen worden behartigd (subsidiariteit).

In deze Omgevingsvisie hebben we de provinciale belangen verwoord. Op grond van deze provinciale belangen, gekoppeld aan bovenlokale vraagstukken, bepalen we onze rol in de samenwerking. Uit deze belangen vloeit ook voort bij welke ruimtelijke ontwikkelingen of plannen we als provincie betrokken willen zijn. Kort opgesomd gaat het om:

- Een klimaatbestendig water- en bodemsysteem;
- Een robuust en veerkrachtig natuursysteem;
- Een toekomstbestendige innovatieve landbouw;
- Een sterke economische structuur met een aantrekkelijk vestigingsklimaat;
- Een goede, duurzame en veilige regionale en (inter)nationale bereikbaarheid;
- Een toegankelijk, stabiel, betaalbaar, en energieneutraal energiesysteem;
- Een samenhangende hoofdstructuur van het bebouwde gebied, met een sterk netwerk van steden en dorpen;
- Een veilige en gezonde leefomgeving met een goede milieukwaliteit, als standaard in de hele provincie;
- Een herkenbaar onderscheid tussen de Friese landschapstypen, gebaseerd op de provinciale kernkwaliteiten;
- Een gemeenschap waarin mensen naar elkaar omkijken, met bestaanszekerheid en gelijke kansen voor iedereen.

We verwijzen naar bijlage 4 voor een meer uitgebreid overzicht van onze provinciale belangen en onze hoofdkeuzes daarbij.

Deze provinciale belangen vormen onze basis om regels te stellen in de verordening. Bij het stellen van die regels zullen we uiteraard moeten motiveren dat het doelmatig en doeltreffend is dat wij als provincie deze regels stellen.

We erkennen hierbij dat de zorg voor de fysieke leefomgeving primair bij de gemeente ligt, tenzij daar andere wettelijke regels over zijn gesteld. Bij de uitoefening van provinciale bevoegdheden, zoals het stellen van regels, zullen we van geval tot geval beoordelen of aan het subsidiariteitsbeginsel wordt voldaan.

4.4 Ruimtelijke principes

Om onze ambities en doelen te kunnen realiseren, zullen overheid en samenleving oplossingen moeten uitwerken voor de opgaven in de beperkte ruimte. Oplossingen die recht doen aan de omstandigheden en omgevingskwaliteiten op een plek/in een gebied. Ruimtelijke opgaven zijn immers zelden overal hetzelfde; dat geldt ook voor de oplossingen. Om daar goed op te kunnen anticiperen is gebiedsgericht werken een belangrijk uitgangspunt in deze Omgevingsvisie. De sturingsaanpak vraagt hierin om overleg en samenwerking. Hierbij werken we met gezamenlijke analyses toe naar samenhangende oplossingen en ontwerpen, toegesneden op kenmerken en (gebruiks)waarden van een plek of in een gebied. En die passen bij onze belangen en bij die van andere partijen. Voor de inrichting van onze ruimte hebben we daarom principes opgesteld. Ze vormen inspiratiebron en hulpmiddel bij het maken van keuzes voor de uitvoering in plannen en programma's, en om toekomstbestendige keuzes te maken. Er kan niet altijd, in dezelfde mate, aan alle principes worden voldaan. Een bestuurlijke afweging van belangen zal nodig blijven. Daarbij staan de te behalen doelen bij onze opgaven centraal. Net zo goed als de economische haalbaarheid en de betaalbaarheid meewegen. We komen tot de volgende ruimtelijke principes:

- *Meervoudig en zuinig ruimtegebruik*: we gaan slim om met de beschikbare ruimte. Eerst benutten wat er al is, dan pas nieuwe ruimte inzetten. En door ruimte voor meerdere functies in te zetten en functies te combineren;
- *Omgevingskwaliteit als ontwerpbasis*: ontwikkelingen bouwen voort op bestaande kenmerken, kwaliteiten en waarden (economisch, ecologisch, cultureel en ruimtelijk) van een plek of gebied. Meestal kunnen nieuwe functies worden ingepast in de bestaande situatie. Soms zal echter de ruimtelijke inrichting worden aangepast aan de nieuwe functies, of is zelfs het transformeren van een gebied met een nieuwe ruimtelijke inrichting nodig;
- *Opgaven koppelen en verbinden*: stimuleren dat projecten en ontwikkelingen vanaf de start aan zoveel mogelijk verschillende opgaven en ambities bijdragen;
- *Een gezonde en veilige leefomgeving*: gezondheid en veiligheid worden als centrale thema's steeds meegenomen in keuzes voor de fysieke leefomgeving.
- *Klimaatbestendig en voorbereid op toekomstige omstandigheden*: onze ruimtelijke ordening en inrichting en daarmee ons landgebruik zijn beter afgestemd op het natuurlijke water- en bodemsysteem;
- *Niet afwentelen op toekomstige generaties of elders*: in onze visie is het effect voor toekomstige generaties of voor andere plekken, meegewogen in onze keuzes. Zo werken we toe naar een rechtvaardigere en duurzamere samenleving.

We vragen partijen als gemeenten om deze principes toe te passen en doen dat zelf ook. Zo hebben we in deze visie het principe Zorgvuldig ruimtegebruik voor ontwikkeling van wonen, werken en voorzieningen vertaald als: "herstructurering, herbestemming en

inbreiden voor uitbreiden". We leggen het principe Koppelen en verbinden voor energie uit door het "combineren van productie, opslag en verbruik van energie in energiehub's, waar tegelijkertijd ruimte is voor groei van de lokale economie, duurzame mobiliteit, warmtetransitie en clustering van functies". Het principe Klimaatbestendigheid en voorbereid op de toekomst, passen we voor economie toe als "Het juiste bedrijf op de juiste plek". En het principe Niet afwentelen betekent dat we zowel de huidige als de toekomstige drinkwaterwinningen in deze Omgevingsvisie beschermen.

Bij de uitwerking van opgaven, oplossingsrichtingen en programma's zullen we de - in die situatie relevante - principes verder uitwerken, vertalen en concreet maken. Zo helpen ze bij het maken van afwegingen. Ook bij het opstellen en uitvoeren van provinciale projecten benutten we de principes. Wanneer we samen met andere partijen samenwerken aan een opgave of initiatief, dan brengen we de principes aan de start van een traject in.

De principes zijn nadrukkelijk niet bedoeld als juridisch toetsingskader of als directe beoordelingscriteria voor gemeentelijke Omgevingsplannen of vergunningverlening. Gemeenten behouden daarbij hun eigen bevoegdheden en afwegingsruimte bij de evenwichtige toedeling van functies aan locaties.

Via onze opgaven en vanuit brede welvaart willen we zo met alle partijen samenwerken aan een rechtvaardige, doelmatige en slimme verdeling van de ruimte in Fryslân en een goede balans tussen lusten en lasten. Door te zorgen voor interactie en samenhang tussen alle verschillende belangen bij een opgave, kunnen we in elke situatie/gebied beter prioriteren en, waar nodig scherpe, ruimtelijke keuzes maken in waar functies wel, niet, of onder voorwaarden waar hun beslag kunnen krijgen. Zo maken we met elkaar toekomstbestendige keuzes die passen bij onze Friese identiteit en maken we samen de beweging naar het samenwerken als één overheid.

De ruimtelijke principes zijn als checklist en handreiking uitgewerkt in bijlage 1.

4.5 Wegen van belangen

De POVI is een visiedocument, waarin lange lijnen voor de toekomst worden uitgezet, provinciale belangen (bijlage 4) en opgaven worden geduid, en wettelijke en beleidsmatige kaders worden aangegeven. De uitwerking daarvan zal via Omgevingsprogramma's, Omgevingsverordening en andere instrumenten plaatsvinden. De POVI bevat daarom bewust géén rangorde van belangen vooraf. Welke prioritering in belangen passend is, hangt van veel factoren af (zoals het vraagstuk, de plek, samenhang met andere opgaven) en willen we veelal samen met onze partners doen. Dit ook om aan te kunnen sluiten bij het uitgangspunt van de Omgevingswet om verantwoordelijkheden op de juiste plek te leggen. Wel maken we inzichtelijk welke stappen de provincie doorloopt om bij concrete vraagstukken tot een navolgbare inzet te komen en om vraagstukken integraal en gebiedsgericht te benaderen.

Bij ieder vraagstuk, initiatief of gebiedsproces kijken wij naar:

1. Welke provinciale belangen en opgaven een rol spelen;
2. Welke wettelijke kaders en randvoorwaarden relevant zijn;

3. Wat een ontwikkeling betekent voor de vier bewegingen en hoofdkeuzes uit de POVI en de provinciale Omgevingsprogramma's;
4. Hoe de ontwikkeling, met toepassing van onze ruimtelijke principes, het beste kan aansluiten bij de kenmerken, kwaliteiten, waarden en bestaande functies van de plek/ het gebied waar de ontwikkeling is gedacht, én hoe deze ontwikkeling het beste kan bijdragen aan onze opgaven en belangen;
5. En tot slot, welke provinciale rol of instrumenten passend zijn bij het betreffende vraagstuk.

Deze vijf stappen zijn nadrukkelijk geen juridisch toetsingskader, maar helpen ons om belangen, opgaven, gebiedskwaliteiten en wettelijke kaders vroegtijdig in samenhang te beschouwen en hierover het gesprek te voeren met betrokken partijen. De uitkomst van die afweging verschilt per vraagstuk, gebied, en schaalniveau. Als bij een vraagstuk meerdere provinciale belangen spelen, helpen deze stappen ons ook om daar een prioritering in aan te kunnen brengen.

Op basis van deze vijf stappen, bepaalt de provincie haar inzet aan omgevingstafels, in gebiedsprocessen, uitnodigingszones en andere opgaven waaraan wij deelnemen. Zo hanteren we een transparante, consistente en integrale werkwijze.

4.6 Specifieke sturingsconcepten

De visie in de POVI bevat hoofdkeuzes om te komen tot een herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst. Met het water- en bodemsysteem als vertrekpunt en steeds vanuit de vraag hoe een ontwikkeling bijdraagt aan de brede welvaart. De ruimtelijke principes helpen om de opgaven goed te interpreteren en te laten landen. Dat geldt overal en wordt zeker ook betrokken bij de volgende specifieke sturingsconcepten.

Sturing vanuit het netwerk van steden en dorpen

Fryslân functioneert als één samenhangend netwerk van grote steden (het FSN), regiosteden, regiokernen, dorpen en landelijk gebied; een netwerk waarin steden, dorpen en platteland economisch en sociaal met elkaar verbonden zijn. De kracht van dit netwerk zit in complementariteit. De *kernenstructuur* stuurt op een passende rolverdeling tussen steden, regiokernen, dorpen en landelijk gebied en geeft verdere invulling aan het aard- en schaalprincipe. Groei van de woningvoorraad wordt hierop afgestemd. We zetten in op een netwerk waarbij regionale banen en voorzieningen resp. dagelijkse voorzieningen binnen 30 minuten resp. binnen 15 minuten bereikbaar zijn.

Naast wonen, bereikbaarheid en voorzieningen sturen we via dit concept ook op welke vorm en omvang van bedrijvigheid passen bij welke kern of welk gebied. En tot slot helpt dit concept ook om vraag en aanbod vanuit energie ruimtelijk goed bij elkaar te brengen.

Binnen dit netwerk van steden en dorpen krijgt het *Fries Stedelijk Netwerk (FSN)* extra accent ten behoeve van de positionering van de vier grootste stedelijke kernen in Fryslân, zowel in regionaal, nationaal als Europees verband. Het FSN is geen losstaand stedelijk eiland, maar een motor die via arbeidsmarkt, kennis, voorzieningen, innovatie, toeleveringsketens en bereikbaarheid verbonden is met regiosteden en regiokernen, dorpen en het platteland. Leeuwarden neemt als provinciehoofdstad binnen het FSN een aparte positie in. Stedelijke functies worden gebundeld waar schaal en synergie nodig zijn. De effecten daarvan moeten doorwerken naar omliggende gebieden: meer massa,

ontwikkelkracht, innovatie, hoogwaardige voorzieningen en externe positionering voor heel Fryslân. Regie vindt plaats op strategisch niveau, met een focus op sleutelprojecten: grootschalige bedrijfslocaties met stuwende werkgelegenheid, grootschalige woningbouwlocaties, (hoog)stedelijke woonmilieus, bovenregionale voorzieningen enz. Met als doel de externe concurrentiepositie (nationaal én internationaal) te verbeteren, om zo de Friese economie als geheel te versterken. Samenwerking tussen de provincie en de steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek is de basis om te komen tot meerwaarde in heel Fryslân.

Landbouwhoofdstructuur (LHS)

Dit concept stuurt op twee manieren. De LHS biedt agrariërs toekomstperspectief in de verschillende gebieden met hun verschillende kenmerken en kwaliteiten, en ook meervoudige opgaven (zie hierna). Daarmee sluit de LHS aan op de gewenste boerdiversiteit (zie begripsomschrijving): de variatie in bedrijfstypen en hun relaties met de omgeving, maken de agrarische sector als geheel sterker en veerkrachtiger. Daarnaast is de LHS opgenomen om landbouwgronden en agrarische ontwikkelruimte expliciet mee te nemen in ruimtelijke afwegingen. Bij een voorgenomen functiewijziging van landbouwgrond wordt niet alleen gekeken naar het belang van de nieuwe functie, maar ook naar de landbouwkundige waarde, voedselvoorziening, het concurrerend vermogen, landschappelijke kwaliteit, water-bodemgeschiktheid, alternatieven en maatschappelijke meerwaarde. Hiervoor is een afwegingskader nodig dat niet belemmerend werkt, maar zorgt voor een gelijkwaardige afweging van landbouw tegen andere functies. Dit afwegingskader moet nog worden uitgewerkt.

Meervoudige opgaven landelijk gebied

Dit concept gaat over die plekken waar de druk op kwetsbare natuur en het water- en bodemsysteem groot is, en waar verbetering nodig is van de hydrologie, natuurkwaliteit en stikstofsituatie. Landbouw is daarbij een cruciale sleutel: het draagt bij aan die verbetering én krijgt een duurzaam ontwikkelperspectief. We sturen hierbij gebiedsgericht op een samenhangende verbetering van het natuur-, water en bodemsysteem, in samenspraak met agrariërs en andere gebiedspartijen. De landbouw ontwikkelt hiermee richting vormen van bedrijfsvoering die bijdragen aan natuurherstel, minder emissies, betere waterkwaliteit, hydrologisch herstel en klimaatbestendigheid. Met als doel kwetsbare natuur en het water- en bodemsysteem herstellen, de stikstofdruk verminderen en tegelijk een uitvoerbaar en rendabel perspectief voor landbouw organiseren die deze systeemverbetering mede mogelijk maakt.

Sturing op het samenwerkingsproces

We zien verschillende gebieden waar veel opgaven samenkomen en waar provincie, gemeenten, Wetterskip Fryslân en overige partners gezamenlijk aan ruimtelijke oplossingen werken. Via *uitnodigingszones* sturen we op het proces van samenwerking en afstemming met als doel: versnelling, integraliteit en gezamenlijke regie en uitvoering organiseren in gebieden met complexe opgaven. De aangegeven uitnodigingszones zijn geen vast omkaderde gebieden, maar een startpunt om met betrokken partijen tot integrale plannen te komen.

We maken onderscheid tussen uitnodigingszones in stedelijk en landelijk gebied. In de uitnodigingszones stedelijk gebied wordt de dynamiek van wonen, bedrijvigheid,

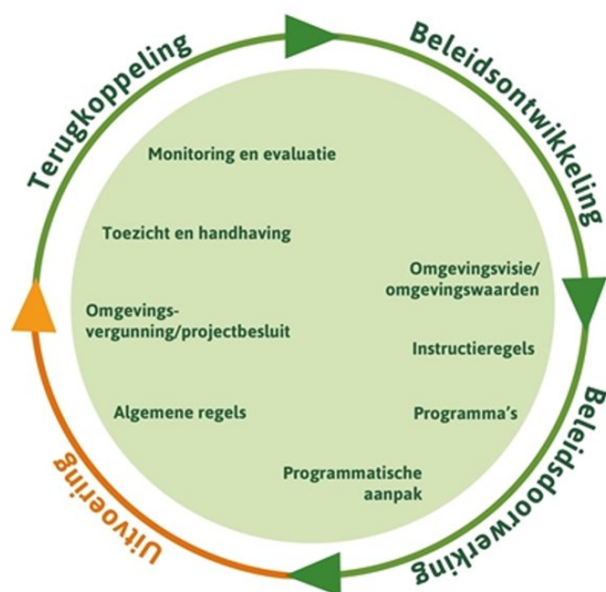
voorzieningen en energie gebundeld, in samenhang met klimaatadaptatie, landbouw, recreatie en landschap.

In de uitnodigingszone landelijk gebied is sprake van het gebiedsgericht verweven van landbouw, natuur, water, bodem, klimaat en landschap.

H5. Van Omgevingsvisie naar uitvoering

De Omgevingsvisie is onze strategische visie voor de Friese leefomgeving en zet daarmee een integrale en langjarige koers uit. De uitvoering daarvan krijgt op de volgende manieren zijn beslag:

- Door het opstellen van provinciale Omgevingsprogramma's voor bepaalde thema's of gebieden, waarin de visie wordt uitgewerkt naar operationele doelen en een pakket aan maatregelen om die doelen te bereiken;
- Door het opnemen van regels in de provinciale Omgevingsverordening die doorwerken in gemeentelijke Omgevingsplannen of rechtstreeks werken naar inwoners en bedrijven;
- Door het nemen van een provinciaal Projectbesluit of Omgevingsvergunning voor grote projecten;
- Door het opstellen van (gemeentelijke) plannen en projecten en het uitvoeren hiervan. De Omgevingsvisie is alleen bindend voor de provincie zelf. Op grond van de beleidscyclus vanuit de Omgevingswet, werkt de Omgevingsvisie door in verschillende instrumenten die wij kunnen inzetten.

Bron: Informatiepunt Leefomgeving

5.1 Doorwerking

Omgevingsprogramma's

Omgevingsprogramma's zijn uitvoeringsgericht, inclusief de financiering. Ze zorgen voor uitwerking en doorwerking van de Omgevingsvisie en bevatten maatregelen om de doelen en ambities uit de visie te realiseren. De maatregelen kunnen bijvoorbeeld bestaan uit:

- Inzet van communicatie- en informatie-instrumenten, kennis en kunde;
- Inzet van financiële instrumenten, zoals subsidies;

- Feitelijke maatregelen, zoals de uitvoering van een project in de fysieke leefomgeving;
- Het opnemen van omgevingswaarden, instructieregels en algemene regels (zoals vergunningplichten) in de Omgevingsverordening.

Omgevingsverordening

De Omgevingsvisie en een Omgevingsprogramma bieden de basis om regels op te nemen in een provinciale Omgevingsverordening. In onze Omgevingsverordening zijn regels opgenomen met een directe werking (algemene, rechtstreeks werkende regels) die voor een ieder gelden. Denk daarbij aan vergunningplichten die we als (vaar)wegbeheerder opleggen, of bepaalde verbods- en gebruiksregels zoals ten aanzien van grondwaterbeschermings- of stiltegebieden.

Daarnaast zijn in onze verordening instructieregels opgenomen. Dit zijn regels waaraan Omgevingsplannen of buitenplanse Omgevingsvergunningen van gemeenten moeten voldoen. Tot slot kunnen we omgevingswaarden vastleggen in de verordening. Dat zijn objectief vast te stellen meetbare waarden waarvoor een concreet doel wordt gesteld. De maatregelen om deze waarde te behalen, staan in een Omgevingsprogramma.

Projectbesluit en Omgevingsvergunning

Voor concrete activiteiten kunnen we een Projectbesluit of een Omgevingsvergunning afgeven. Voor sommige activiteiten in de fysieke leefomgeving is een Omgevingsvergunning nodig. In de Omgevingsverordening staan beoordelingsregels waaraan zo'n vergunning moet voldoen. Het Projectbesluit is vooral bedoeld en geschikt voor meer complexe, grote projecten, zoals de aanleg van infrastructuur. Of voor gemeentegrensoverschrijdende projecten. In enkele gevallen, zoals het plaatsen van windturbines met meer dan 15 MWh capaciteit, zijn we zelfs verplicht om een Projectbesluit te nemen.

De instrumenten die we inzetten, stemmen we af op de opgave en op wat er nodig is om de doelen te bereiken. Omdat we vanuit samenwerking en een 'ja, mits' houding willen werken, stellen we zo weinig mogelijk en zo helder mogelijke regels.

5.2 Samenwerken aan Omgevingsprogramma's

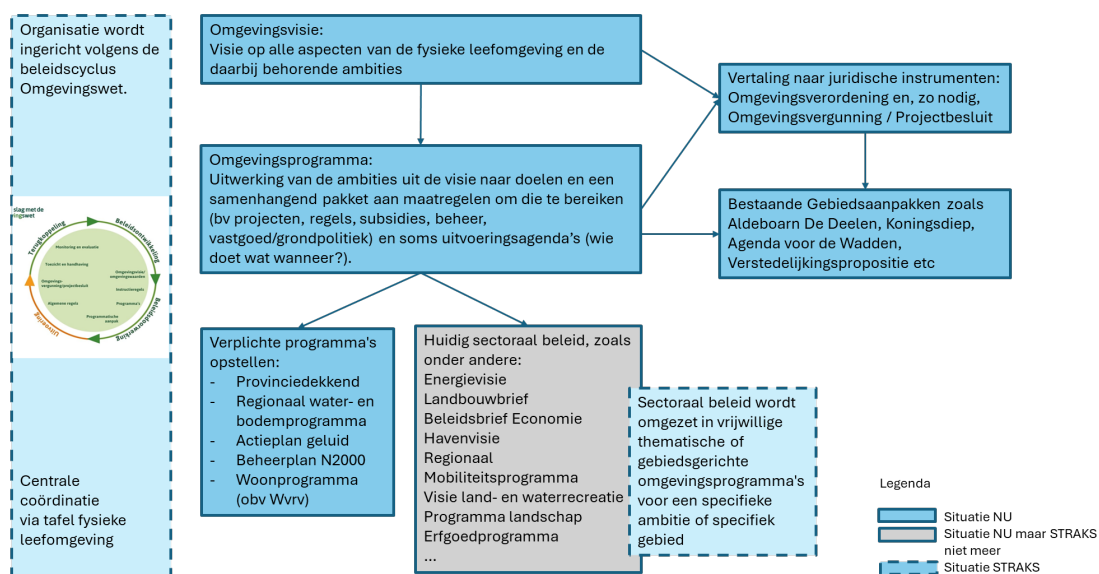
Soorten Omgevingsprogramma's

We werken onze Omgevingsvisie op onderdelen uit in programma's. We onderscheiden daarbij verschillende soorten programma's. Er zijn verplichte en vrijwillige programma's. De wettelijk verplichte Omgevingsprogramma's zijn: het *Regionaal Waterprogramma* (wordt in Fryslân een *Regionaal Water- en Bodemprogramma*), het *Actieprogramma Geluid*, de *Beheerplannen Natura 2000* en een *Volkshuisvestingsprogramma*. Deze Omgevingsprogramma's zijn thematisch en veelal provinciebreed.

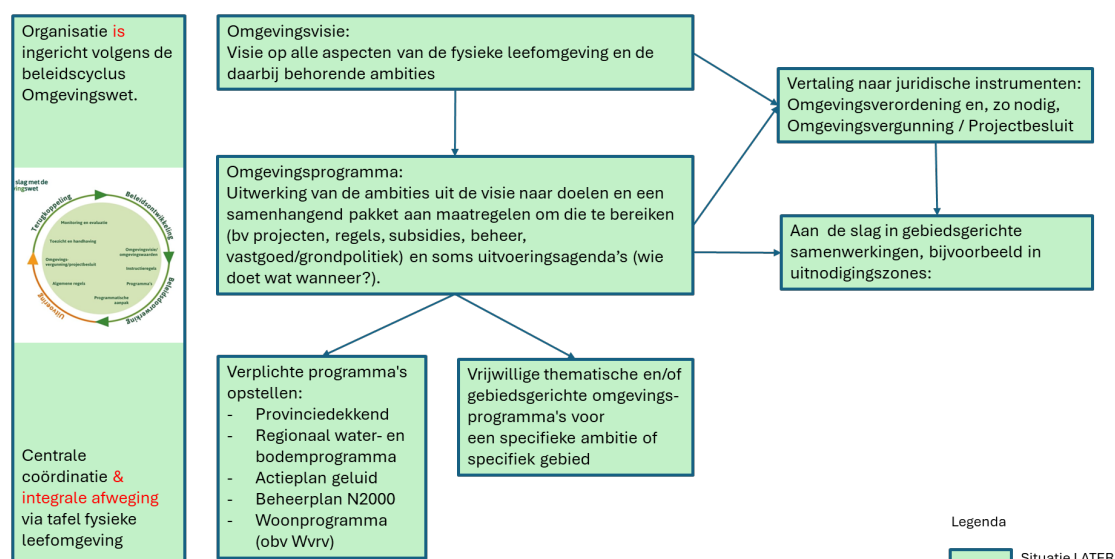
Naast de verplichte programma's, stellen we vrijwillige Omgevingsprogramma's op. Dit zullen meer integrale en/of meer gebiedsgerichte Omgevingsprogramma's worden. Hierin worden alle relevante beleidsthema's onderling afgewogen (integraal) en vervolgens vertaald. Deze programma's kunnen zowel provinciebreed als gebiedsgericht zijn.

De overgang van sectoraal beleid naar integrale Omgevingsprogramma's vergt tijd. De komende jaren maken we deze omslag. Met als doel de huidige veelheid aan sectorale beleidsstukken terug te brengen naar een werkbaar aantal Omgevingsprogramma's. Om daarmee de ambities en doelen uit onze visie provinciebreed te kunnen realiseren met, daar waar nodig, een uitwerking per gebied. Voor water en bodem stellen we al één Omgevingsprogramma op.

Sturing en doorwerking - situatie NU en STRAKS

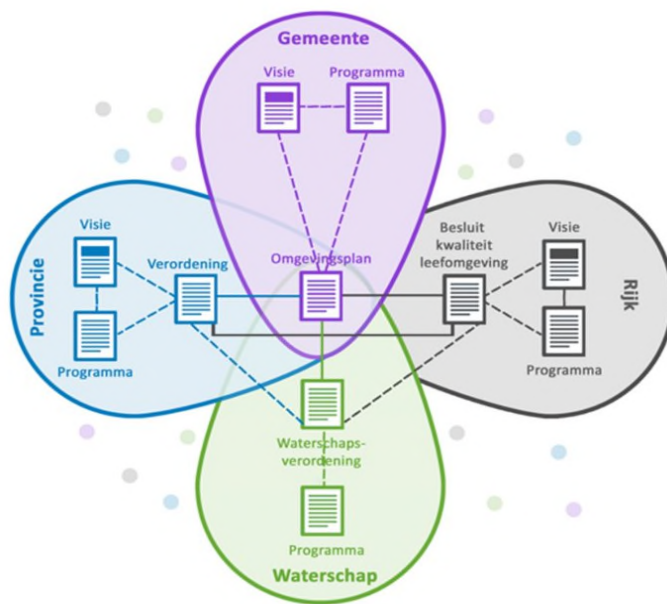
Sturing en doorwerking - situatie LATER

We betrekken onze samenwerkingspartners bij het opstellen van onze programma's. Bij de start van een programma bepalen we met onze samenwerkingspartners ieders rol hierin. Ook brengen we onze provinciale belangen in en vragen onze partners om ook hun belangen te benoemen.

Bij ieder programma vertalen we de verplichtingen uit Europese en landelijke wet- en regelgeving en visies, zoals de landelijke *Nota Ruimte*, naar de Friese situatie. Door ook bij het opstellen van Omgevingsprogramma's samen te werken met relevante partijen in het gebied krijgen we oog voor wat er leeft en speelt, en kunnen we samen de juiste keuzes maken.

Dit kan er toe leiden dat we, met gemeenten en/of Wetterskip Fryslân, een gezamenlijk Omgevingsprogramma voor gedeelde doelstellingen opstellen.

Bron: Provincie Drenthe

Uitnodigingszones

In een aantal zones in Fryslân komen veel verschillende – en veelal urgente – opgaven samen op het gebied van energie, economie, wonen, klimaatadaptatie, landbouw, natuur etc. Deze uitnodigingszones zijn aangegeven op de Visiekaart en worden in paragraaf 4.1 en in hoofdstuk 9 van het deel Gebiedsgerichte Verdieping toegelicht. De accenten verschillen per zone, maar overall zullen we met adequate, integrale oplossingen komen passend bij de omgevingskwaliteiten ter plekke. Het zijn geen afgebakende ruimtelijke zones. De begrenzing van de uitnodigingszones is indicatief en flexibel; deze kan meebewegen met de voortgang van de samenwerking en met de kansen die zich daarin voordoen, en met nieuwe ontwikkelingen.

In deze zones nodigen we de gemeenten en andere betrokkenen uit om samen om tafel te gaan en plannen vroegtijdig af te stemmen. We brengen onze belangen en de opgaven in de zone in beeld en spreken met elkaar af wie welke rol heeft of neemt en de

regie voert over de ruimtelijke ontwikkelingen in de zone. Gemeenten kunnen daarin, vanuit hun verantwoordelijkheid voor hun grondgebied, het voortouw nemen.

De resultaten van de planvorming kunnen een plek krijgen in een gemeentelijk, provinciaal of gezamenlijk gebiedsgericht Omgevingsprogramma. Zo kunnen we keuzes op elkaar afstemmen, koppelkansen benutten en verschillende belangen zo goed mogelijk dienen. Iedere partij kan vervolgens, binnen de eigen rol en bevoegdheid, aan de slag gaan.

5.3 Monitoring en evaluatie: bijsturen waar nodig

De wereld om ons heen verandert snel. Oplossingen die nu de juiste lijken, kunnen gaandeweg om bijstelling vragen. We evalueren daarom geregeld – bij voorkeur jaarlijks – onze Omgevingsvisie. Bij de start van iedere nieuwe bestuursperiode voeren we bovendien een meer uitgebreide herijking van onze visie uit. Zo blijven we op de juiste koers.

Daarnaast monitoren we of we de doelen uit de visie – en de verschillende Omgevingsprogramma's – halen. Daar waar nodig, stellen we maatregelen bij. Zo werken we goed en resultaatgericht aan onze opgaven en geven we invulling aan de beleidscyclus van de Omgevingswet. Het OER geeft een voorzet voor te hanteren indicatoren om de doelen te monitoren en om met onzekerheden om te kunnen gaan.

Hiermee borgen we – met een doorlopend proces – dat de instrumenten van de Omgevingswet (visie, programma's en verordening) actueel en bruikbaar blijven. Bijstellen doen we ook weer in afstemming met andere organisaties, inwoners en bedrijven. Zo werken we continu samen aan een sterker Fryslân waarin we ons thuis blijven voelen.

H6. Het voorgaande samengevat in één afbeelding

H7. Participatie

In een dialoog met de samenleving is met allerlei mensen en organisaties gesproken over de stand van de Friese leefomgeving en de opgaven en kansen die op de provincie afkomen. Deelnemers wezen met name op het belang om als provincie duidelijke keuzes te maken en aan te geven waar ze met partijen naar toe wil werken. Urgente opgaven als woningtekorten, bereikbaarheid van voorzieningen, klimaatadaptatie, landbouw en natuur, en energietransitie vragen om oplossingen, met name op bovenlokaal niveau. Let daarbij wel op de schaal en herkenbaarheid van gebieden. Mensen hechten aan behoud van de menselijke maat en de identiteit van het landschap. In de separaat bijgevoegde Participatierapportage verantwoorden we het gevolgde participatieproces en de resultaten daarvan.

H8. Omgevingseffectrapportage

Bij het formuleren van een Omgevingsvisie is het doorlopen van een plan-milieueffectrapportage een wettelijke verplichting die is opgenomen in de Omgevingswet. Met de milieueffectrapportage krijgt het milieu een plaats in de besluitvorming. Wij hebben het MER uitgebreid tot een Omgevingseffectrapport (OER) zodat niet alleen wordt gekeken naar het milieu maar ook naar de sociale en economische effecten. Het OER levert zo een integrale onderbouwing van de keuzes, die erop gericht zijn om onze ambities en brede welvaart in Fryslân te realiseren.

Het OER bestaat uit een aantal onderdelen. Ten eerste is er een zogenaamde Leefomgevingsfoto (LOF) gemaakt van de Friese leefomgeving. Deze toont hoe het momenteel is gesteld met de kwaliteiten van de Friese leefomgeving. Ook geeft de LOF weer hoe die kwaliteiten zich autonoom zullen ontwikkelen richting 2035, met een doorkijk naar 2050, bij voortzetting van het huidige beleid.

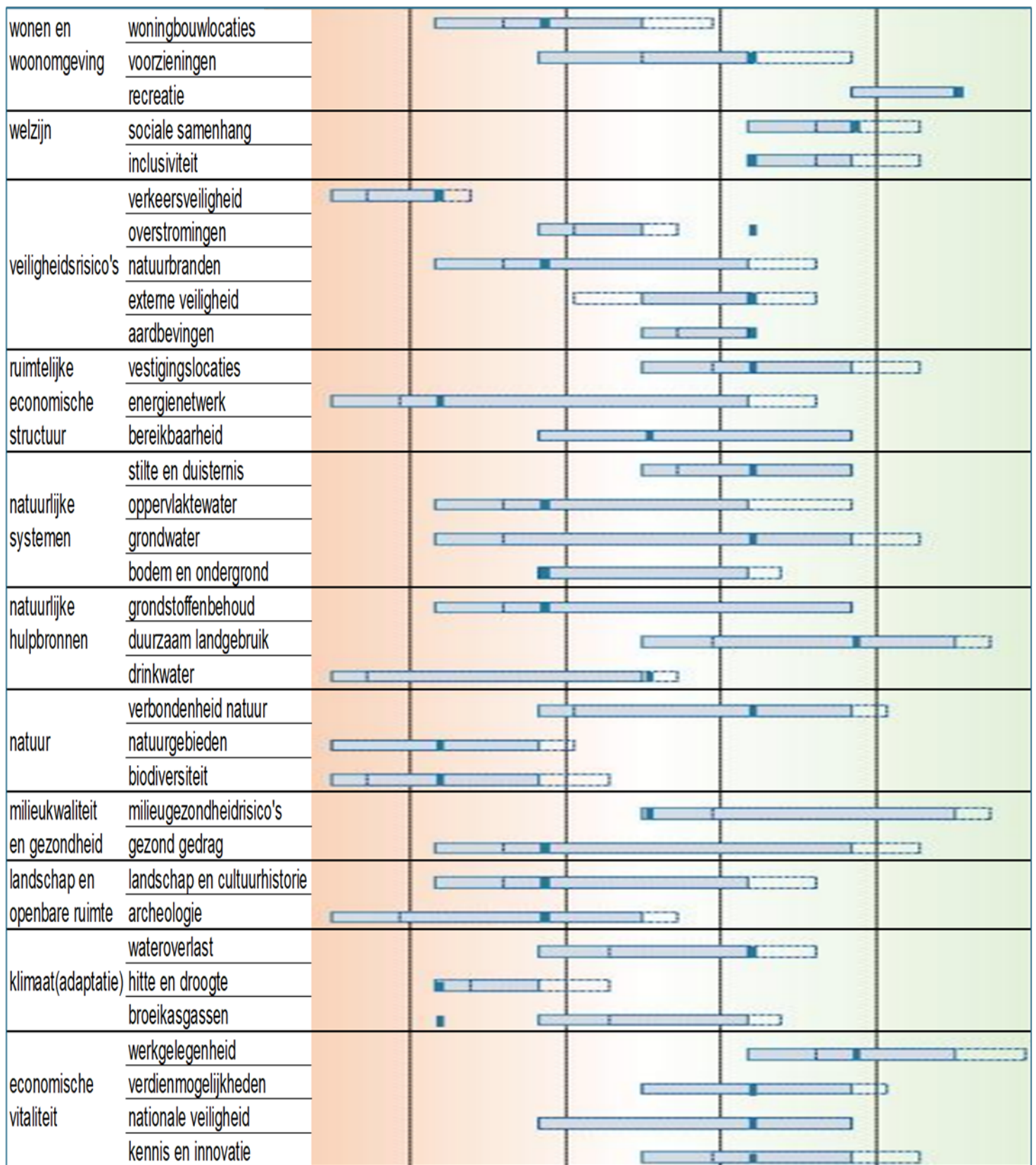
De LOF maakt zichtbaar dat de sociaaleconomische aspecten over het algemeen redelijk tot goed scoren. Economie en verdienvermogen verdienen wel aandacht. Wonen en bereikbaarheid scoren minder gunstig en ook voor de toekomst zijn dit zorgpunten. De fysiek-natuurlijke aspecten van de leefomgeving scoren minder positief. Ook voor de toekomst staan deze aspecten onder druk.

Ten tweede is er voor de Contourenschets een Effectbeoordeling op hoofdlijnen uitgevoerd. Hieruit bleek dat de voornemens in de Contourenschets in het algemeen resulteren in een (grotere kans op) verbetering van de leefomgeving. Er zijn aandachtspunten meegegeven voor de verdere invulling van de Omgevingsvisie, te onderbouwen door het OER.

In het proces om te komen tot de provinciale Omgevingsvisie formuleren we doelen en zoeken we naar de optimale strategische keuzes om die doelen ook daadwerkelijk te kunnen bereiken. Om gevoel te krijgen bij de effecten van bepaalde keuzes zijn er binnen het OER een viertal alternatieve keuzepakketten samengesteld. Voor elk van die vier alternatieven is beoordeeld hoe de keuzes daarbinnen scoren op de kans op doelbereik. Het beoordelen van deze vier alternatieven vormt het derde onderdeel van het OER. De uitkomsten daarvan staan opgenomen in hoofdstuk 6 van het OER (Het OER vindt u in een separate bijlage).

Mede op grond van de eerste drie onderdelen van het OER maken we de uiteindelijke keuzes voor onze Omgevingsvisie. Dat pakket aan Omgevingsvisie-keuzes wordt binnen het OER het *voorkeursalternatief* genoemd. Het vierde onderdeel van het OER omvat het beoordelen van dat voorkeursalternatief. Dat wil zeggen, hoe beïnvloeden de Omgevingsvisie-keuzes de kansen op doelbereik?

De beoordeling van het voorkeursalternatief (VKA) laat zien dat de kans op doelbereik voor veruit de meeste thema's groter wordt (zie afbeelding volgende pagina).

— Huidig — Autonoom - - - POVI

In de afbeelding zijn alle aspecten uit het beoordelingskader samengevat weergegeven. Links zijn de aspecten uit het beoordelingskader per thema geclusterd. Op al deze aspecten zijn door de provincie doelen gesteld of ambities uitgesproken of gelden er (wettelijke) verplichtingen. De symbolen boven – en de bijbehorende kleurschakeringen – staan voor de kans dat voor het betreffende aspect de doelstelling/ambitie/verplichting worden gehaald. Daarbij staat rood voor “zeer laag” en groen voor “zeer hoog”.

Per aspect zijn drie situaties weergegeven:

- Huidig: wat is op dit moment de stand van zaken met betrekking tot de te behalen doelen of ambities. De huidige situatie is bepaald in de Leefomgevingsfoto.
- Autonom: wat is de verwachte trend met bijbehorende onzekerheidsmarge bij gelijkblijvend beleid. De autonome trend is eveneens bepaald in de Leefomgevingsfoto.
- POVI: wat is de verwachte trend met bijbehorende bandbreedte gebaseerd op de keuzes in de POVI (ofte wel het voorkeursalternatief).

Algemene indruk

De afbeelding laat zien dat voor de meeste aspecten uit het beoordelingskader een (licht) positief effect wordt verwacht t.o.v. de referentiesituatie. Dit betekent dat het VKA in algemene zin leidt tot het vergroten van de kans op doelbereik voor de aspecten uit het beoordelingskader.

Er worden geen trendbreuken of sterke verbeteringen of verslechtingen verwacht ten opzichte van de referentiesituatie. Dit betekent wel dat aspecten die in de referentiesituatie onder druk staan weliswaar iets verbeteren, maar nog steeds is er sprake van een slechte tot matige kans op doelbereik wanneer geen extra maatregelen op programmaniveau worden getroffen. Bovendien is in de afbeelding te zien dat voor de meeste aspecten een relatief grote onzekerheidsmarge geldt. Dit heeft vooral te maken met het overwegend abstracte karakter van de gemaakte keuzes. Door de keuzes verder uit te werken in (thematische en gebiedsgerichte) programma's wordt duidelijker wat het effect op doelbereik zal zijn.

Positief effect op brede welvaart

Het hoofddoel van de nieuwe Omgevingsvisie voor Fryslân is *brede welvaart en Fries geluk voor iedereen*. In de figuur is te zien dat het VKA positief scoort op de aspecten die te maken hebben met brede welvaart, zowel op effect ten opzichte van de referentiesituatie als op doelbereik. Met name de aspecten *Werkgelegenheid*, *Voorzieningen*, *Vestigingslocaties*, *Sociale samenhang*, *Inclusiviteit* scoren positief.

Aandachtspunten

Bij het aspect *Woningbouwlocaties* is de kans op doelbereik echter nog steeds matig tot redelijk, met een grote onzekerheidsmarge. Dit heeft vooral te maken met de relatief hoge woonlasten in Fryslân en het gebrek aan passende woningen voor starters.

Zorgpunt is ook de funderingsproblematiek en de verdergaande maaiveld daling. De verwachting is dat voor de langere termijn de aanpak van het Veenweideprogramma niet meer volstaat om (negatieve gevolgen van) maaiveld daling in het veenweidegebied afdoende tegen te gaan.

Aspecten met lage kans op doelbereik

Er blijven bij de beoordeling van het VKA aspecten over die een slechte tot matige kans op doelbereik houden. De hierbij het meest in het oog springende aspecten zijn *Verkeersveiligheid*, *Natuurgebieden*, *Biodiversiteit*, *Drinkwater* en *Archeologie*.

Voor *verkeersveiligheid* heeft dit vooral te maken met het ambitieuze doel van 0 verkeersdoden in 2040. De kans dat dit doel gehaald wordt is klein, hoeveel aanvullende maatregelen op programmaniveau de provincie ook zal nemen. De inzet binnen het VKA op multimodale ontsluiting, ketenmobiliteit, fietsnetwerk en OV bieden wel kansen om verkeersstromen veiliger te reguleren.

De huidige staat en de referentiesituatie van *Natuurgebieden* is in de Leefomgevingsfoto negatief beoordeeld. Het VKA biedt wel kansen voor het verbeteren van (de bescherming van) Natura2000-gebieden maar deze zijn abstract en moeten verder geconcretiseerd worden. Het behalen van de NNN-doelstellingen voor 2027 blijven in dit VKA buiten bereik, tenzij aanvullende maatregelen worden getroffen die op programmaniveau in het kader van deze POVI verder kunnen worden ingevuld.

In het verlengde daarvan blijven ook de doelstellingen voor *Biodiversiteit* buiten bereik met de keuzes die in het VKA worden gemaakt. Er liggen kansen voor verbetering, maar om te voldoen aan de doelen die in de Vogel- en Habitatrichtlijn zijn gesteld is veel meer inspanning en oppervlakte aan beschermde natuur nodig. Deze extra inspanning kan binnen het kader van deze POVI zijn beslag krijgen in een programma Natuur. Het VKA laat wel een lichte verbetering ten opzichte van de referentiesituatie zien. Dit komt voort uit het onderscheiden binnen de Landbouwhoofdstructuur van gebieden met meervoudige opgaven én het inzetten op extra waterberging en groenblauwe dooradering. De kansen zullen echter wel geconcretiseerd moeten worden in de gebieden willen ze echt tot verbetering leiden; dit leidt tot een grote onzekerheidsmarge.

Voor *Drinkwater* geldt dat in het VKA wordt ingezet op verbetering van de kwaliteit en kwantiteit. Dit wordt vooral gedaan door stimuleren van infiltratie en waterberging en het treffen van maatregelen met betrekking tot gewasbeschermingsmiddelen. In het VKA worden nieuwe Aanvullende Strategische Voorraden (ASV's) aangewezen. Dit leidt tot een licht positief effect ten opzichte van de referentiesituatie. De vraag is of dit genoeg zal zijn om in de toekomst voldoende schoon drinkwater te houden. Verwacht wordt dat de vraag naar drinkwater tot 2050 met zo'n 20% zal stijgen. Daarnaast is sprake van toenemende verzilting en vergrijzing van grondwater. Specifiek zijn de Waddeneilanden kwetsbaar, hoewel in het VKA wel wordt ingezet op het in stand houden van de zoetwaterlenzen aldaar. Al met al biedt het VKA nog steeds een slechte tot matige kans op het halen van de doelstellingen voor drinkwater.

Het feit dat het aspect *Archeologie* laag scoort op doelbereik heeft vooral te maken met het risico van veenafbraak en de daarmee gepaard gaande verliezen van archeologische bodemschatten. Met het in stand houden van het Veenweideprogramma verandert er weinig ten opzichte van de referentiesituatie.

Het verdiepende hoofdstuk m.b.t. de *deelgebieden* ondersteunt de inzichten uit het algemene deel van het OER. Op deelgebiedniveau zijn positieve bijdragen aan doelbereik te verwachten omdat goed kan worden aangesloten op de kenmerken van de gebieden. Dit geldt met name voor een robuuster water- en bodemsysteem, natuurherstel en versterking van biodiversiteit, behoud en versterking van landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten, en wonen en leefbaarheid, bereikbaarheid en economische vitaliteit. Aandachtspunt blijft de spanning tussen water- en bodemmaatregelen en de huidige landbouwpraktijk. Ook het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering, spanning tussen natuurdoelen en economische functies, en de ruimtedruk van de diverse opgaven en hun effecten op water en bodem, landschap en natuur verdienen aandacht. De verdere uitwerking in programma's en gebiedsprocessen is bepalend voor de uiteindelijke effecten.

De passende beoordeling laat zien dat significant negatieve effecten op Natura 2000 gebieden als gevolg van de POVI niet op voorhand met zekerheid kunnen worden uitgesloten. Bij de uitwerking en de realisatie van beleidskeuzes (op programmaniveau) kunnen mogelijkheden gevonden worden om negatieve effecten te beperken of weg te nemen.

Tot slot gaat het OER in op de doorwerking in Omgevingsprogramma's, Omgevingsverordening, op monitoring en evaluatie volgens de beleidscyclus. Er worden enkele indicatoren aangegeven om goed te monitoren, omdat deze bepalend zijn voor het behalen van de doelen uit de POVI. Hiermee kan ook goed met de geconstateerde onzekerheden worden omgegaan en kan zo nodig in beleid en maatregelen worden bijgestuurd.

Het totale OER-pakket is zeer omvangrijk en daarom beschikbaar in separate bijlages. Onderdeel daarvan is een uitgebreide managementsamenvatting die een goed totaalbeeld geeft.